

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Тетеніча Дениса Юрійовича

академічної групи 281М-22з-5 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Реалізація державної політики протидії дитячій злочинності,
захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів
прокуратури»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Бородін Є.І.			
розділів:				

Рецензент	Лимар А. П.			
-----------	-------------	--	--	--

Нормоконтролер	Вишневська О. В.			
----------------	------------------	--	--	--

Дніпро
2024

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Реалізація державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури»

81 с., 9 рис., 2 табл., 66 використаних джерел.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, ДИТЯЧА ЗЛОЧИННІСТЬ, ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ, ПРОКУРАТУРА, НЕПОВНОЛІТНІ, ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ, ВОЄННИЙ СТАН.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають під час реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

Предметом дослідження є основні напрямки реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури.

Мета роботи полягає у розробленні теоретичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на вирішення теоретико-прикладних проблем, пов'язаних із визначенням ролі прокуратури у реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

У першому розділі магістерської роботи висвітлені теоретичні засади державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей. Другий розділ присвячено аналізу сучасного стану державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури. У третьому розділі обґрунтовані напрями удосконалення державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

Сфера практичного застосування результатів дослідження – органи прокуратури, органи державного управління і місцевого самоврядування.

ABSTRACT

Explanatory note of the qualification thesis for the master's degree on the topic «Implementation of the state policy on combating child and protection of children's rights and interests in the work of the prosecution authorities»

81 pages, 9 figures, 2 tables, 66 sources.

PUBLIC POLICY, CHILDREN'S CRIME, PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS AND INTERESTS, PROSECUTOR'S OFFICE, JUVENILE JUSTICE, MARTIAL LAW.

The object of the research is social relations that arise during the implementation of the state policy of combating child crime, protecting the rights and interests of children.

The subject of the study is the main areas of implementation of the state policy of combating child crime, protection of the rights and interests of children in the activities of prosecutor's offices.

The purpose of the work is to develop theoretical principles and practical recommendations aimed at solving theoretical and applied problems related to determining the role of the prosecutor's office in the implementation of the state policy of combating child crime, protecting the rights and interests of children.

in the first chapter of the master's thesis, the theoretical foundations of the state policy of combating child crime, protecting the rights and interests of children are highlighted. The second chapter is devoted to the analysis of the current state of the state policy of combating child crime, protecting the rights and interests of children in the activities of prosecutor's offices. In the third chapter, the directions for improving the state policy of combating child crime, protecting the rights and interests of children are substantiated.

The field of practical application of the research results is the prosecutor's office, state administration and local self-government bodies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ.....	9
1.1. Поняття і сутність ювенальної юстиції та злочинності неповнолітніх.....	9
1.2. Історичні аспекти становлення інституту захисту прав та інтересів дитини у діяльності прокуратури	18
1.3. Становлення теоретичних засад ювенальної прокуратури в Україні.....	25
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ.....	31
2.1. Організаційні засади системи прокурорського реагування на порушення прав дітей.....	31
2.2. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей в умовах воєнного стану.....	41
2.3. Особливості розслідування прокуратурою злочинів проти дітей, що вчинені в умовах російсько-української війни.....	49
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ.....	54
3.1. Організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції: досвід зарубіжних країн.....	54
3.2. Перспективні напрями розвитку ювенальної юстиції в діяльності прокуратури в Україні.....	61
3.3. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності ювенального прокурора.....	71
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Створення належних організаційно-правових умов для повноцінного забезпечення прав і свобод дітей є важливим завданням для будь-якої сучасної демократичної держави. У контексті активного зближення України з Європейським Союзом воно набуває ще більшої актуальності. Поглиблення євроінтеграційних процесів у нашій країні зумовлює гостру потребу в модернізації національної системи адміністрування прав і свобод дітей з позицій їх інтересів під час реалізації найважливіших державних реформ і здійсненні соціальних перетворень. Запит українського суспільства на побудову ефективної системи повноцінного захисту прав дитини і створення сприятливих умов для реалізації її правового статусу є виправданим, а його задоволення стане однією із гарантій повноцінного входження України до Європейського Союзу в найближчій історичній перспективі.

Під час парламентських слухань у Верховній Раді України на тему «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» офіційно було констатовано, що в Україні особливо сильними є негативні тенденції у сфері забезпечення та захисту прав дітей, які становлять п'яту частину українського суспільства. Інтереси й потреби дітей часто відходять на другий план у діяльності посадових і службових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Було також зазначено, що інституції державної влади при розробці законопроектів не завжди враховують наслідки прийняття тих чи інших законодавчих актів для дітей, стану їх здоров'я, рівня задоволення потреб у всебічному розвитку, соціального забезпечення, криміналізації мислення та ін. Подібний стан справ потребує якомога швидшого вирішення, вироблення ефективної методології подолання ситуації, що склалася.

Первинним і найбільш важливим кроком у цьому напрямі є поєднання комплексного узагальнення і розробки теоретичних і практичних засад державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей, пошук і обґрунтування напрямів її удосконалення. Реформування

прокуратури у контексті здійснення нею повноважень щодо захисту прав дитини передбачає комплексний підхід до модернізаційних заходів, котрі мають на меті встановлення єдиних стандартів функціонування зазначеного правового інституту, оптимізацію його діяльності, а також встановлення ефективного комунікаційного зв'язку з громадськістю.

Теоретичну базу дослідження становлять праці таких вітчизняних науковців як Б.І. Ісмаїлов, Н.М. Крестовська, Е.Б. Мельникова, О.В. Процюк, В.М. Тернавська, Л.К. Хасіна, О.О. Ямкова, Р.М. Опацький, О.І. Вінгловська, Ю.І. Турлова, В.В. Одуденко, В.В. Сухонос та інші.

Метою роботи є вирішення теоретико-прикладних проблем, пов'язаних із визначенням ролі прокуратури у реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

Для досягнення зазначеної мети у роботі були поставлені такі задачі:

- дослідити поняття і сутність ювенальної юстиції та злочинності неповнолітніх;
- розглянути історичні аспекти становлення інституту захисту прав та інтересів дитини у діяльності прокуратури;
- вивчити становлення теоретичних засад ювенальної прокуратури в Україні;
- з'ясувати організаційні засади системи прокурорського реагування на порушення прав дітей;
- охарактеризувати діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей в умовах воєнного стану;
- визначити особливості розслідування прокуратурою злочинів проти дітей, що вчинені в умовах російсько-української війни;
- вивчити досвід зарубіжних країн щодо організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції;
- розробити перспективні напрями розвитку ювенальної юстиції в діяльності прокуратури в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають під час реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

Предмет дослідження – основні напрямки реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, чинне законодавство України, країн ЄС, статистичні дані.

Методологічною основою роботи є загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, автором було застосовано діалектичний метод, аналіз та синтез, а також формально-логічний, порівняльний та структурно-логічний методи.

Діалектичний метод було використано під час дослідження предмету і об'єкту дослідження. Формально-логічний метод став основою для аналізу теоретичних засад державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей, а також був використаний з метою визначення організаційноправових основ діяльності прокуратури в цій сфері. Порівняльний метод дозволив дослідити та проаналізувати європейський досвід організації та функціонування прокуратури. Метод аналізу та синтезу було використано під час дослідження проблем здійснення державної політики у сфері ювенальної юстиції, регулювання особливостей функціонування прокуратури в Україні. Структурно-логічний метод було застосовано під час визначення основних напрямів удосконалення державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні ролі прокуратури в реалізації державної політики протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей, досліджено різні аспекти реформування прокуратури в Україні крізь призму захисту прав дитини.

Розроблені і викладені у роботі пропозиції та висновки можна застосувати при дослідженні теоретичних та практичних проблем

інституційного виміру механізму захисту прав дитини; організації та функціонування прокуратури в Україні; сформульовані в роботі положення можуть бути також використані під час розробки нормативно-правових актів з питань організації та функціонування прокуратури.

Структура роботи визначена її метою і завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ

1.1. Поняття і сутність ювенальної юстиції та злочинності неповнолітніх

Ювенальна юстиція (лат. *Juvenālis* – юнацький; лат. *Jūstitia* – правосуддя) – правова система, спрямована на захист прав дітей, має у своєму складі установи і організації, що здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, скоєні неповнолітніми.

Отже, ювенальна юстиція у прямому значенні означає юнацьке правосуддя. Однак, у літературі ювенальна юстиція розглядається в широкому і вузькому розумінні. Наприклад, у широкому розумінні ювенальна юстиція є комплексною системою судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

Щодо вузького розуміння поняття ювенальної юстиції, то з врахуванням Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру» [48], «Про Національну поліцію», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – ця система охоплює категорію спеціалізованих суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів, які при виконанні своїх службових обов'язків уповноважені на здійснення захисту прав дітей у межах повноважень, визначених для них законом.

Отож ювенальна юстиція є такою системою, яка охоплює, з одного боку, дітей, а з іншого – розгалужену систему органів державної влади, функціональним обов'язком яких є захист і забезпечення прав і свобод дітей.

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини 1989 р. дитиною є кожна людська істота до досягнення 18 років, якщо за законом, який застосовується до певної особи, вона не досягає повноліття раніше.

У ст.1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, що дитинство – це період розвитку дитини до досягнення повноліття. Окрім цього, національна правова система відносить до дітей дві групи: малолітні і неповнолітні [45]. Згідно з ч. 2. ст. 6 Сімейного кодексу України малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня – це дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Отже, можна відмітити, що особливим учасником ювенально-правових відносин є діти, як певна категорія осіб, які не досягнули 18 річного віку, а саме діти (малолітні та неповнолітні), що перебувають у групі ризику або у конфлікті із законом.

Не менш важливим є забезпечення захисту прав дітей у контакті із законом – діти-потерпілі від правопорушень, діти-свідки правопорушення, а також діти, які потребують державного захисту і підтримки.

У Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року наголошується про проведення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ресоціалізацію щодо:

- неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення;
- дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема насильницького характеру;
- дітей, які є свідками правопорушень.

Другою стороною ювенальної юстиції є система державних органів, діяльність яких спрямована на захист прав та інтересів дітей. Відповідно до п.3 ст. 40 Конвенції про права дитини «...держави-учасниці прагнуть сприяти

встановленню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні».

Таке положення є базою для формування державної ювенальної політики України у сфері створення юстиції щодо дітей.

Функціонування ювенальної юстиції у світі базується на трьох основних моделях (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сучасні моделі ювенальної юстиції

Модель	Країна	Зміст
Англосаксонська	Австралія, США, Великобританія	Передбачає обмежену предметну підсудність: ювенальний суд розглядає усі види правопорушень неповнолітніх, окрім тяжких злочинів
Континентальна	Німеччина, Франція	Ювенальні суди мають широку предметну підсудність – всі види правопорушень неповнолітніх розглядаються саме там і, разом з тим, суд розглядає справи дітей, які потребують допомоги з боку держави
Скандинавська	Швеція, Норвегія, Фінляндія	поєднується судова й адміністративна ювенальна юстиція. У ній немає окремих ювенальних судів, але в місцевому суді працює ювенальний суддя або створюється ювенальний відділ суду для розгляду справ неповнолітніх. Провідну роль серед державних інститутів, відіграє соціальна служба, організована за територіальним принципом.

У суспільстві ювенальна юстиція відіграє кілька важливих функцій (табл. 1.2).

У межах реформування системи кримінальної юстиції в Україні створено окрему організаційну структуру для забезпечення ювенальної пробації. Ці центри створені з метою надання послуг комплексної допомоги відповідно до криміногенних потреб дітей, які перебувають у конфлікті із законом, а саме виявлення проблемних питань у всіх сферах життя (сім'я, освіта, дозвілля, стосунки з друзями, особисті якості тощо) і застосування відповідних заходів щодо індивідуальної соціально-виховної роботи.

Функції ювенальної юстиції

Функція	Зміст
Охоронна	Забезпечення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, підсудного, засудженого тощо шляхом закриття справи про злочин неповнолітнього або про посягання на злочин, зменшення розміру покарання у зв'язку з неповноліттям відповідно до Кримінального кодексу України; надання переваги виховному впливу перед примусовими заходами тощо; цей принцип пов'язаний із відновною та примирною функціями.
Відновна та примирна	Ювенальна юстиція має базуватися на відновному принципі. У цьому її істотна відмінність від сучасного «дорослого» правосуддя. Правосуддя у справах неповнолітніх має бути не каральним, а передовсім таким, що відновлює порушені права та свободи жертви злочину або потерпілого від правопорушення, сприяє усвідомленню правопорушником необхідності відповідати за свої вчинки і здійсненню заходів для відшкодування завданої шкоди. Залагодження конфліктів та вирішення ситуацій, пов'язаних з правопорушеннями, відбувається шляхом досягнення порозуміння між сторонами судового процесу із залученням їх соціального оточення та представників місцевих громад
Реабілітаційна.	Реабілітація стосується і дитини, яка потерпіла від жорстокого поводження або недбалого піклування, і неповнолітнього правопорушника, який має бути ресоціалізований. Для цього ювенальний суд має стати координатором програм і проєктів, а також центральною інституцією серед низки державних та недержавних, які працюють з дітьми

Однак, в Україні відсутній нормативно-правовий акт, який би передбачав усю систему суб'єктів ювенальної юстиції. Окремий перелік таких суб'єктів передбачено у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Зокрема, здійснення соціального захисту дітей і запобігання правопорушень серед них покладається в межах визначеної компетенції на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).
- інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [27, с. 6].

Як бачимо, даний закон не надає повного уявлення про систему суб'єктів ювенальної юстиції. Тут слід відмітити, що важливе місце у такій системі повинен займати суд. Хоча у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено спеціалізацію суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, однак такі судді не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції.

У науковій літературі з публічного управління пропонується як складову системи органів ювенальної юстиції розглядати ювенальну прокуратуру. Під ювенальною прокуратурою пропонується розуміти спеціальну єдину структуру у системі органів прокуратури, яка, відповідно до Конституції та законів України, здійснює від імені держави наглядову, обвинувальну та представницьку функції з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

Так, відповідно до наказу Генерального прокурора від 14 лютого 2020 р. № 90 «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері

захисту прав дітей та протидії насильству», на прокурорів, які здійснюють діяльність у сфері захисту прав і свобод дітей покладено організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням слідчими органів досудового розслідування (крім детективів Національного антикорупційного бюро України) та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини (крім військових), вчинені стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства.

Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, пов'язану зі здійсненням повноважень щодо запобігання, виявлення і припинення злочинів, вчинених стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства, розшуку осіб, які їх вчинили, та переходять від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання покладений на ювенальних прокурорів.

У КПК України йдеться про слідчого у справах неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть участь у ньому, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний улад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Найповніший перелік суб'єктів національної системи ювенальної юстиції України включає:

- суди;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Уповноважений Президента України з прав дитини;
- Кабінет Міністрів України;

- Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх;
- прокуратура України;
- адвокатура;
- Міністерство юстиції України;
- Міністерство внутрішніх справ;
- Національна поліція України;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї та захисту дітей;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, інформаційної безпеки;
- органи місцевого самоврядування;
- громадські організації, фонди та асоціації;
- засоби масової інформації [50].

Таким чином, ми бачимо, що органи прокуратури України є однією з складових загальної системи ювенальної юстиції.

Для ефективного функціонування ювенальної юстиції необхідна взаємодія та скоординованість дій її суб'єктів. Саме з метою запровадження міжінституційної платформи для системного обговорення та вирішення проблемних питань розвитку правосуддя щодо дітей, прийняття узгоджених рішень, що відповідає інтересам дитини постановою КМУ від 24 травня 2017

року № 357 було утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх.

Серед її ключових завдань є координація дій органів виконавчої влади з метою розвитку політик і практик забезпечення інтересів неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, стали жертвами або свідками кримінальних правопорушень, дослідження спроможності запуску єдиної системи органів, що працюють з дітьми тощо. Однак, цей орган є тимчасовим і консультативно-дорадчим, а також обмежений лише процесами реформування законодавства у сфері правосуддя щодо дітей.

Отже, ювенальна юстиція охоплює певну категорію осіб, які не досягнули 18 річного віку, а саме діти (малолітні та неповнолітні), що перебувають у групі ризику або у конфлікті із законом. Не менш важливим є забезпечення захисту прав дітей у контакті із законом – діти-потерпілі від правопорушень, діти-свідки правопорушення, а також діти, які потребують державного захисту і підтримки.

Система суб'єктів ювенальної юстиції охоплює досить широке коло суб'єктів, зокрема, тих, які формують ювенальну політику і які її реалізують. Тому вкрай важливим є те, щоб система цих суб'єктів була чіткою із визначенням компетенції кожного із суб'єктів, стабільною, мала координуючий центр, а також простежувався зв'язок суб'єктів між собою задля найкращого забезпечення інтересів дітей.

Злочинність неповнолітніх – складова частина злочинності, суб'єктами якої є неповнолітні. За чинним законодавством кримінальна відповідальність поширюється на осіб, яким до скоєння злочину виповнилося 16 років, і лише за окремі з них (убивство, посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу, формування з охорони громад, порядку або військовослужбовця, умисне нанесення тілесних ушкоджень, які спричинили шкоду здоров'ю, згвалтування, крадіжка, грабіж, розбій, злісне або особливо злісне хуліганство та деякі ін.) кримінальна відповідальність настає з 14 років [21, с. 313].

Встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності зумовлено тим, що її основою повинна бути здатність людини певного рівня розвитку (соціалізації) усвідомлювати соціальний смисл і значення своєї поведінки, керувати нею у межах закону. Така здатність у деяких неповнолітніх зменшується внаслідок недостатнього розумового розвитку та інших граничних станів психіки у межах осудності і не відповідає паспортному віку підлітка. Питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності в цьому разі вирішується за допомогою психолого-психіатричної експертизи.

Абсолютна більшість скоюваних неповнолітніми злочинів – це крадіжки та хуліганські дії. Питома вага умисних убивств, тілесних ушкоджень та зґвалтувань невелика. Понад 80 % усіх злочинів неповнолітні скоюють за місцем проживання, зокрема у складі групи (до 70 %). При цьому значна кількість злочинів неповнолітніх не є суспільно небезпечними, що є підставою для застосування до них примусових заходів виховного характеру. Визнання злочину таким, що не має значної суспільної небезпечності, залежить від об'єкта посягань, фактичних наслідків злочину, спрямованості умислу, способу дій, конкретних умов скоєння злочину та інших обставин. Заходи виховного характеру є різновидом звільнення особи від кримінальної відповідальності. Вони не застосовуються при скоєнні злочинів, віднесених законом до тяжких.

Злочинність неповнолітніх має ті самі соціальні причини, що й злочинність дорослих, але механізм її своєрідний. Оскільки особистість підлітка (її соціальні характеристики, відповідальні за зміст поведінки) лише починає складатися в єдину систему, особливого значення набувають вади морального й розумового розвитку. Ситуація протиправної поведінки неповнолітніх почасти характеризується неповнотою усвідомлення скоюваних суспільно небезпечних дій, їх мотивів і цілей. Чітко простежується зв'язок між «важким» дитинством і правопорушеннями неповнолітніх, у т. ч. злочинами. Найчастіше злочинність неповнолітніх є результатом неправильного виховання, відсутності догляду батьків за дітьми, матеріальних нестатків,

притаманних суспільству деструкцій та суперечностей, негативного впливу оточення за відсутності моральних бар'єрів та ін.

1.2. Історичні аспекти становлення інституту захисту прав та інтересів дитини у діяльності прокуратури

Кожен 15-ий злочин в Україні вчинений дитиною. За 2023 р. діти вчинили понад 14 тисяч злочинів. У дитячих колоніях утримується 1278 дітей, в СІЗО – 553 дитини, в школах та училищах соціальної реабілітації – 320. За статистикою минулого року від злочинів потерпіло більше 7500 дітей. Дітей-свідків злочину держава не обраховує.

Система правосуддя для дітей має бути іншою, ніж для дорослих. Такою системою правосуддя є ювенальна юстиція. У розвиток положень Основного Закону в Україні створено систему спеціальних органів, служб та установ, які, використовуючи засоби правового, педагогічного, психологічного та соціального впливу, здійснюють забезпечення та захист прав дитини.

Разом з тим, існують проблеми в організації, відсутність чітко визначених повноважень та відповідної взаємодії між такими державними інституціями, що негативно позначається на ефективності забезпечення прав дітей, що перебувають у конфлікті із законом.

У цих умовах важливого значення набуває процес формування сучасної системи ювенальної юстиції, що відбувається в контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань перед Радою Європи щодо проведення судово-правової реформи [8].

Діти – це окрема, неординарна та, що досить важливо, вразлива частина суспільства, якій притаманні власні «правила», моделі поведінки та особливості. Зважаючи на відмінний світогляд та стереотипи, що викликані віковими особливостями, молодші представники громадськості потребують особливого правового статусу, підходу та захисту. Саме це і стало причиною появи ювенальної юстиції.

Ювенальна юстиція формувалася як сукупність правових механізмів, медично-педагогічних, психолого-соціальних, реабілітаційних та інших необхідних процедур і засобів, створених для забезпечення найбільш повного захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх. У це поняття також входить діяльність осіб, які відповідають за виховання неповнолітніх, що реалізується системою державних і недержавних органів, установ та організацій.

Для більш чіткого дослідження даного інституту, необхідно звернутися до його історичних витоків. Так, зародження ювенальної юстиції можна помітити ще у Дигестах імператора Юстиніана (VI ст.). Хоча спочатку слід згадати про римське право, що власне розпочало пошук шляхів для захисту неповнолітніх правопорушників від несправедливого покарання та способів допомоги для того, щоб боротися з дитячою злочинністю і відвернути підлітків від участі у вчиненні злочинів. Ще у Законі XII таблиць було вперше сформовано принцип прощення покарання, який у першу чергу і стосувався неповнолітніх.

Проте, на жаль, періоду середньовіччя притаманна набагато більша жорстокість та ігнорування дитинства як природного стану розвитку людини. В ті часи частим навіть було застосування смертної кари до дітей молодшого віку.

Друга половина XIX ст. знаменувала собою поступову, але неухильну зміну зазначеного традиційного ставлення до неповнолітніх правопорушників. Але це були лише окремі спроби, що в сукупності не призвели ні до яких кардинальних змін.

Вирішальний перелом настав лише наприкінці XIX ст. і завершився створенням спеціального суду у справах неповнолітніх. Цей суд було створено 2 липня 1899 р. у Чикаго (штат Іллінойс). Трохи згодом цю практику підхопили й інші країни [13, с. 65].

На сучасному етапі головним міжнародним нормативно-правовим актом у сфері забезпечення прав неповнолітніх є Конвенція ООН про права дитини 1989 р., де у ст.1 зазначено, що дітьми вважаються всі особи, які не досягли 18

років. Щодо міжнародного документа, який безпосередньо стосується відповідальності неповнолітніх, то неодмінно треба зазначити про Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року (рис. 1.1).

«Пекінські правила» у перших статтях передбачили наступні цілі:

Рис. 1.1. Цілі застосування «Пекінських правил»

«Пекінські правила» вперше конкретизували поняття «неповнолітнього правопорушника», де вперше його виділили як спеціального суб'єкта юридичної відповідальності.

Окрім названих міжнародно-правових актів, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх та поводження з неповнолітніми засудженими, можна також відносити: Керівні принципи ООН для попередження злочинів серед неповнолітніх, 1990 р. («Ер-Рядські керівні принципи»); Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р.; Керівні

принципи щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя, 1997 р.; Декларація прав дитини, 1959 р.

Завданням кожної демократичної держави є захист прав і законних інтересів людини та громадянина, а реалізація відбувається через правоохоронні органи та правозахисні інституції. Безпека життя, розвитку дітей як важливих елементів суспільства має бути однією із пріоритетних цілей. Для досягнення зазначеної мети в межах штату органів прокуратури виділяється така спеціалізація, як ювенальні прокурори.

Розгляд нормативно-правових актів у сфері ювенальної юстиції зводиться до того, що у загальному розумінні «ювенальний прокурор» – суб'єкт, який уповноважений захищати законні права, свободи та інтереси неповнолітніх – однак офіційного визначення самого поняття «ювенальна прокуратура» чи «ювенальний прокурор», як на нормативному, так і на відомчому рівні – відсутнє.

У той же час, організація діяльності прокурорів у сфері захисту прав дітей регулюється на галузевому рівні – наказом Генерального прокурора «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству». Також варто згадати Наказ Генерального прокурора від 04 листопада 2020 р. «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» [32].

Положення першого вищезазначеного наказу до сфери діяльності ювенального прокурора віднесли окрім справ щодо неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом, так і кримінальні провадження про злочини вчинені стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства – системи державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав).

Другий наказ визначає основні принципи роботи прокурорів в напрямку захисту інтересів дітей та протидії насильству (рис. 1.2.):

Рис. 1.2. Принципи роботи прокурорів щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству

Ювенальний прокурор залучається до кримінальних проваджень щодо неповнолітньої особи, а також у провадженнях щодо декількох осіб, якщо хоча б одна з них є неповнолітньою особою. Також ювенальний прокурор залучається до кримінальних проваджень, в яких неповнолітній визнаний потерпілим або таким, права та інтереси якого порушені або можуть бути порушені внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Пункт 6.3 згаданого Наказу дає підстави зробити висновок, що ювенальна юстиція спрямована таким чином, що у всіх можливих випадках неповнолітнього потрібно «відгородити» від кримінального провадження. Тобто проводити досудове розслідування таким чином, щоб це було як можна менш травмуюче для неповнолітнього. Вимагається, у передбачених законом

випадках, активно використовувати можливість дистанційного досудового розслідування, зокрема це стосується проведення таких С(Р)Д, як допит, впізнання осіб або речей. Під час судового засідання, у передбачених законом випадках, проводити допит неповнолітнього поза залом судового засідання за допомогою відеоконференції.

Задля всебічного захисту прав та інтересів неповнолітніх, спеціальні підрозділи захисту інтересів дітей та протидії насильству обласних прокуратур можуть брати участь у розгляді справ у місцевих господарських та адміністративних, апеляційних судах, а також місцевих загальних судах за відповідним призначенням керівників обласних прокуратур, їх перших заступників та заступників.

Також варто згадати про «Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» затверджений наказом Мініюсту та Генеральної прокуратури України від 21 січня 2019 р. № 172/5/10, який передбачає скоординовану організацію ефективної комунікації між неповнолітніми, що вперше вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин, і потерпілими від вчинених ними кримінальних правопорушень з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням [55, с. 42].

Програма реалізовується шляхом залучення регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги посередника (ним може бути адвокат, включений до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, який пройшов навчання з реалізації Програми).

До сфери відання ювенальних прокурорів відноситься робота не тільки з неповнолітніми, які знаходяться у конфлікті із законом, а також тих дітей, які постраждали від протиправних посягань. Особливої актуальності набуває останній напрям роботи в умовах воєнного стану. Так, за офіційними даними

Офісу Генерального прокурора, тільки за 3,5 місяці повномасштабної війни, станом на 7 червня 2022 р., в Україні від військової агресії з боку РФ загинули 263 дитини, поранено 467 дітей. Всього від початку повномасштабних військових дій в Україні постраждало понад 15,5 тисяч дітей. За даними державного порталу «Діти війни», станом на 1 січня 2023 року від агресії РФ загинуло 453 дитини, ще 877 дітей поранені. Також майже 14 тисяч дітей є депортованими (повернуто 125 осіб), а 353 вважаються зниклими. Водночас понад 8,7 тисяч загублених дітей вдалося розшукати після початку повномасштабної агресії [9].

Ці дані вражають, оскільки неповнолітні потребують особливого захисту, отже, діяльність правоохоронних органів, в тому числі, прокуратури, повинна бути спрямована на повноцінне забезпечення такого захисту.

Таким чином, у 20-х роках минулого століття в українському суспільстві вже порушували проблему формування «дитячого права», а необхідність особливого реагування на дитячу злочинність, принципово відмінну від «дорослого» правосуддя, для них була аксіомою. Проте не лише вчинення кримінальних правопорушень дітьми, а й тих злочинів, які вчинені щодо малолітніх, неповнолітніх. Очевидно, що ювенальна юстиція не вирішить усіх проблем дітей, які перебувають в конфлікті чи контакті з законом, але вона безумовно здатна мінімізувати негативні наслідки і дитячої злочинності і злочинів проти дітей.

Визначення поняття ювенального прокурора в законодавстві відсутнє, проте сам термін згадується в Наказі Генпрокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству». Відповідного до цього наказу можна умовно визначити, хто такий ювенальний прокурор. Ювенальний прокурор – це прокурор, діяльність якого спрямована на виконання функцій прокуратури у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, задля захисту інтересів дітей та протидії насильству. Виконання цієї функції може бути доручено прокурору, який має високі моральні, ділові та професійні якості, який пройшов навчання за цією

спеціалізацією в Тренінговому центрі прокурорів України або його регіональних відділеннях з отриманням документа про проходження спеціального навчання.

Така діяльність може здійснюватися у спеціально створених підрозділах Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур, керівниками та їх заступниками або прокурором, спеціально уповноваженим керівником на виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству.

1.3. Становлення теоретичних засад ювенальної прокуратури в Україні

Таким чином, у історичній практиці поняття «ювенальна юстиція» використовується для позначення системи правосуддя щодо неповнолітніх. У вітчизняній науковій літературі єдиний підхід до визначення даного поняття відсутній.

На жаль, серед навіть найбільш кваліфікованих вчених та фахівців у цій сфері й досі немає єдиної думки про те, що таке ювенальна юстиція. Так, на думку Н. Крестовської, ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медикосоціальних, психолого-педагогічних методик здійснює правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень проти дітей та за участю дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації.

У своїх роботах Р. Опацький визначає систему органів ювенальної юстиції як суди, на які покладено місію розглядати справи про кримінальні правопорушення (злочини) неповнолітніх. Також ця система поєднує й інші державні та недержавні структури, які проводять контроль за виправленням і

реабілітацією неповнолітніх злочинців і профілактику дитячої злочинності, соціальний захист сім'ї та прав дитини.

Ювенальна юстиція – це обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав.

В свою чергу І. Ольшанецький під поняттям ювенальна юстиція розуміє комплексну систему судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах [30, с. 48].

Вважаємо, що однозначне, загальноприйняте формулювання визначення ювенальної юстиції неможливе без надання визначення основних елементів, тобто її системи, щодо якої у юридичній літературі склалися різні підходи. Звісно, це ускладнює формулювання єдиного підходу до розуміння, ювенальної юстиції в Україні.

Саме ця невизначеність використовується нині опонентами, відбувається підміна цілей, завдань та основних принципів ювенальної юстиції. Виходячи із змісту основних засад-принципів (охоронна орієнтація ювенальної юстиції; соціальна насиченість ювенальної юстиції; максимальна індивідуалізація судочинства) захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, а також з компетентності різних органів влади у справах неповнолітніх, ювенальну юстицію в Україні, на наш погляд, можна застосовувати у широкому та вузькому значенні.

У широкому розумінні ювенальна юстиція розглядається як науковий напрям, навчальна дисципліна, система органів, які застосовують у своїй діяльності спеціальні правила поведіння з неповнолітніми, як залученими до кримінального судочинства, так і на стадії профілактики правопорушень неповнолітніх.

У вузькому розумінні ювенальна юстиція являє собою систему органів, які застосовують у своїй діяльності спеціальні правила поведження з неповнолітніми з приводу правопорушення, вчиненого неповнолітнім, а також порушення його прав і законних інтересів.

Таким чином, система ювенальної юстиції буде розглядатися в роботі у вузькому розумінні як сукупність елементів (рис. 1.3):

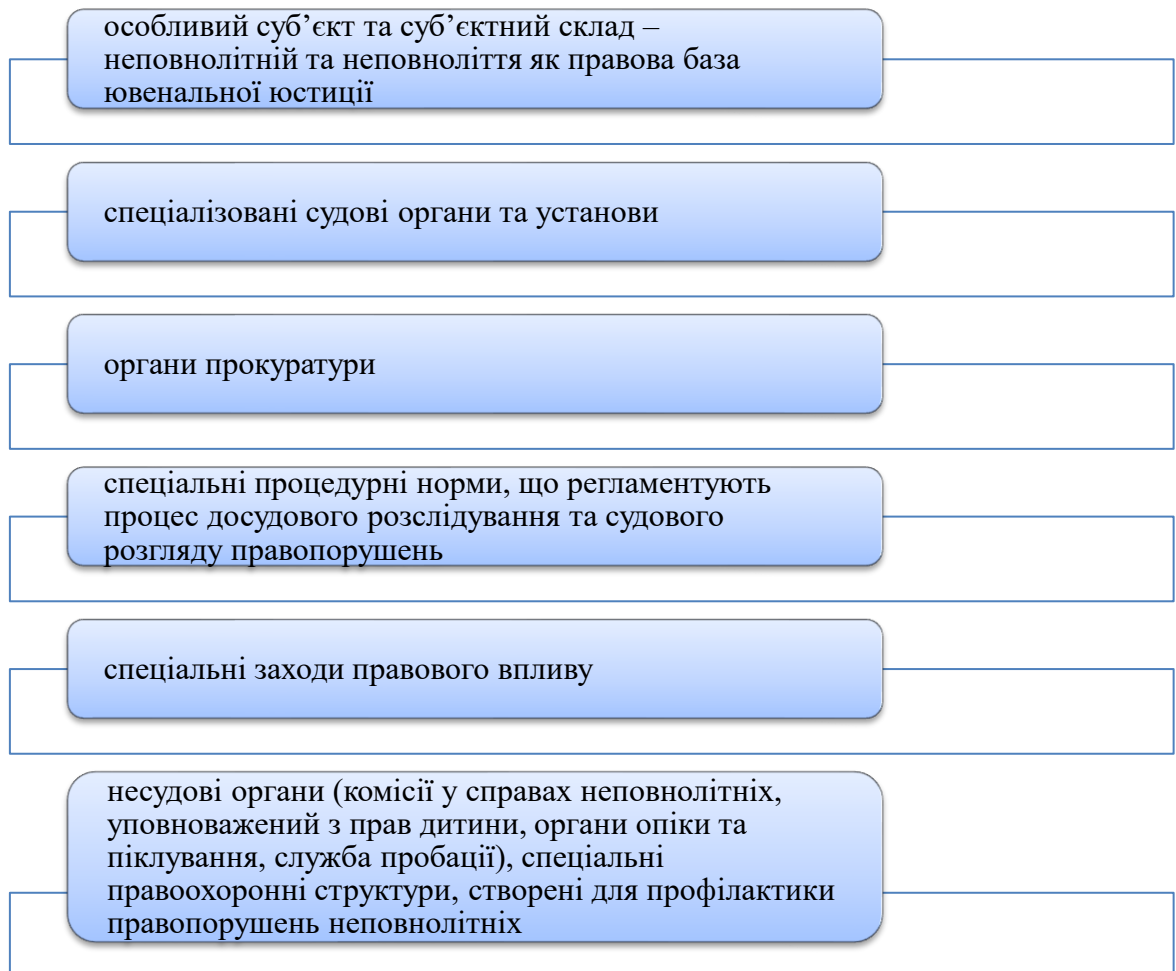

Рис. 1.3. Система ювенальної юстиції у вузькому розумінні

Вивчення наукової літератури, законодавчих актів дозволило уточнити дефініцію поняття «ювенальна прокуратура», яке ми розуміємо як спеціальну єдину структуру у системі органів прокуратури, яка, відповідно до Конституції та законів України, здійснює від імені держави наглядову, обвинувальну та представницьку функції з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

Виходячи із сформованого визначення поняття «ювенальної прокуратури» вбачаємо, що «ювенальний прокурор» – це спеціальний суб'єкт, визначений у структурі органів прокуратури України, діяльність якого спрямована на захист законних прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

Враховуючи викладене та поняття «ювенальна прокуратура» можна дійти висновку, що спеціальний суб'єкт прокурорської діяльності – «ювенальний прокурор», при здійсненні конституційних функцій повинен бути певною мірою адвокатом, оскільки він зобов'язаний відстоювати справедливість щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом.

Ювенальний прокурор на всіх стадіях судочинства повинен враховувати особливі інтереси та потреби неповнолітнього у справі, не забуваючи про свій основний обов'язок – пошук справедливості, яка ґрунтується на Законі, а також захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх [7, с. 83].

Щодо органів прокуратури, то основними принципами роботи в сфері захисту інтересів дітей та протидії насильству, є: отримання дітьми інформації про їхні права, забезпечення вільного доступу дітей до правосуддя та можливості повідомляти про факти порушення їхніх прав; забезпечення найкращих інтересів дитини; повага до гідності дитини та її захист від дискримінації; захист дитини від усіх форм насильства, зловживань, включаючи сексуальні, особливо з боку батьків, опікунів (піклувальників) чи інших осіб, які турбуються про дитину, а також її експлуатації.

При цьому, ювенальні прокурори повинні забезпечити виконання функцій прокурора у провадженнях:

- у сфері охорони дитинства;
- у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- щодо неповнолітньої особи, у тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є

неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності.

Одночасно ювенальні прокурори забезпечують здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей:

- у кімнатах для затриманих, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей органів Національної поліції України;
- слідчих ізоляторах, арештних домах, виховних колоніях;
- будинках дитини при виправних колоніях Державної кримінальновиконавчої служби України;
- пунктах тимчасового тримання та спеціально обладнаних приміщеннях, призначених для тримання осіб, затриманих в адміністративному порядку, органів Державної прикордонної служби України;
- пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, Державної міграційної служби України;
- закладах для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи особам, які тримаються під вартою;
- відділеннях психіатричних лікарень зі звичайним, посиленим і суворим наглядом;
- підрозділах органів пробації;
- службах у справах дітей та підрозділах органів поліції, які здійснюють діяльність, пов'язану з виконанням судових рішень у провадженнях щодо неповнолітніх;
- школі і професійному училищі соціальної реабілітації та на інших підприємствах, установах, організаціях, підпорядкованих центральним органам виконавчої влади [1, с. 144].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах сьогодення повноваження ювенального прокурора розширено на відомчому рівні, що повинно забезпечити більш якісний захист прав і свобод дітей у межах визначених конституційних повноважень органів прокуратури. Разом з тим, ці функції та повноваження ювенальних прокурорів, а також самі визначення цих термінів повинні бути закріплені законодавцем нормативно, хоча б як це існує на рівні ювенального судді. Більше того обов'язкової нормативної регламентації потребує ознака досвідченості та стажу роботи прокурора у цій специфічній сфері по аналогії із ювенальним суддею (суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути суддя зі стажем роботи на посаді не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями).

Проведене дослідження дозволило прийти до висновку, що ювенальна юстиція в цілому, і ювенальна прокуратура, зокрема, у нашій державі набувають все більш широкіх обсягів щодо повноважень органів та установ та їх посадових осіб, які наділені функціями захисту прав дітей.

Однак, незважаючи на ці позитивні тенденції, проблемним залишається обмеження повноважень ювенального прокурора виключно на здійснення провадження стосовно неповнолітніх, а не у всіх видах правоохоронної діяльності у сфері ювенальної юстиції.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

2.1. Організаційні засади системи прокурорського реагування на порушення прав дітей

З метою вирішення питань організаційного забезпечення прокурорського реагування на порушення прав дітей у складі прокуратури створена чітка ієрархічна система уповноважених органів.

Реалізує державну політику протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури на загальнодержавному рівні Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора, до складу якого входить Управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні, яке, у свою чергу, включає (рис. 2.1) [53].

Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора, підпорядкованим першому заступнику або заступнику Генерального прокурора згідно з розподілом обов'язків між керівництвом Офісу Генерального прокурора.

Свою роботу Департамент організовує у взаємодії з іншими структурними підрозділами Офісу Генерального прокурора, прокуратурами всіх рівнів, Тренінговим центром прокурорів України, відповідними підрозділами правоохоронних та інших державних органів.

Департамент очолює начальник, який має заступника.

Відділи очолюють начальники відділів. Начальники відділів мають по одному заступнику, які виконують обов'язки начальників відділів у разі їх відсутності.

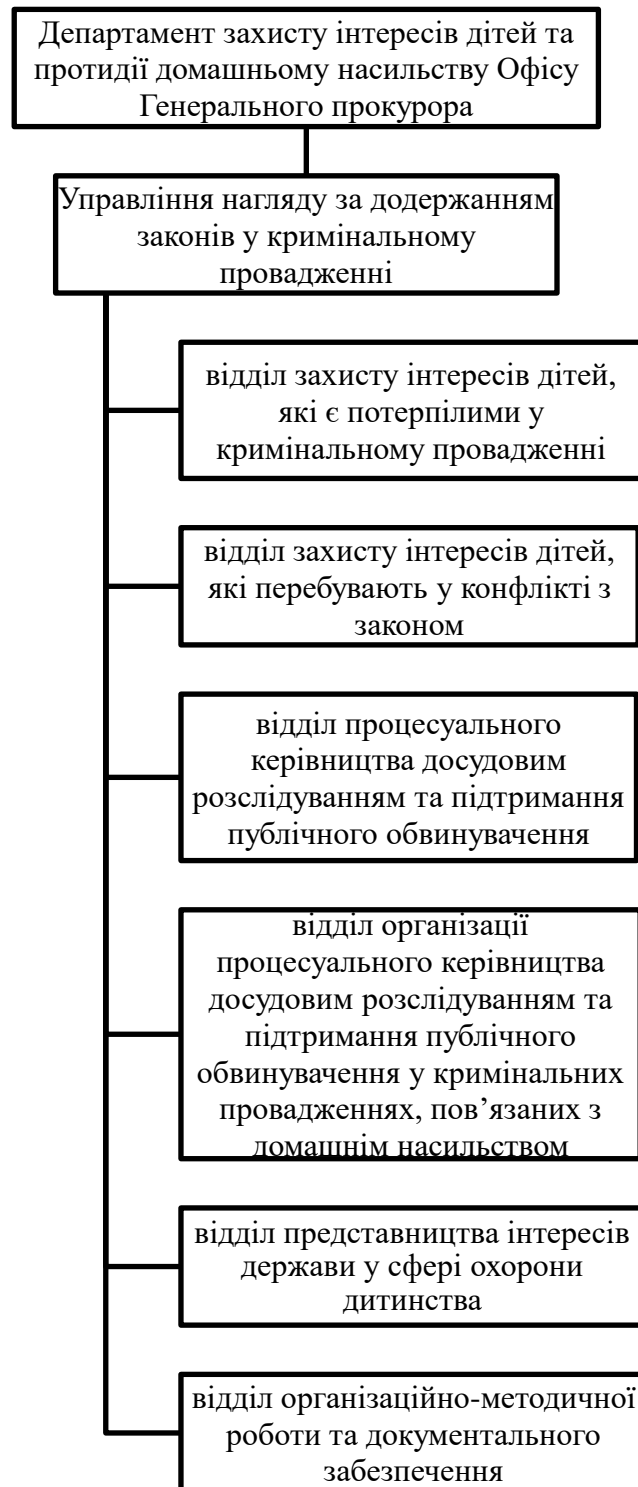

Рис. 2.1. Організаційна структура Департаменту захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора

До штату Департаменту входять прокурори та головні спеціалісти.
Основні завдання Департаменту:

1) Організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення:

- стосовно неповнолітньої особи, у тому числі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності;

- у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення, крім злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту;

- у сфері охорони дитинства;

- пов'язані з домашнім насильством;

- впровадження принципів правосуддя, дружнього до дитини, під час здійснення кримінального провадження;

- організація та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, підтримання публічного обвинувачення в суді, а також оскарження за наявності визначених законом підстав судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень зазначених категорій, виконання вимог закону про невідворотність покарання за вчинене кримінальне правопорушення;

- запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню щодо неї заходів процесуального примусу;

- здійснення нагляду за додержанням законів оперативними підрозділами Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань при проведенні оперативно-розшукової діяльності щодо

попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень у сфері охорони дитинства, вчинених неповнолітніми та стосовно них, а також пов'язаних з домашнім насильством; розшуку осіб, які вчинили зазначені кримінальні правопорушення та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду; розшуку неповнолітніх, які ухиляються від відбування кримінального покарання, та безвісти зниклих дітей;

- здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей, у тому числі при конвоюванні (триманні) затриманих, засуджених, взятих під варту осіб;

- здійснення представництва інтересів держави в суді та при виконанні судових рішень у сфері охорони дитинства;

- організаційне і методичне керівництво та контроль за діяльністю обласних прокуратур, надання їх працівникам практичної та методичної допомоги;

- вжиття заходів щодо забезпечення координації діяльності правоохоронних та інших державних органів із протидії кримінальній протиправності серед неповнолітніх, кримінальним правопорушенням стосовно дітей та у сфері охорони дитинства, а також пов'язаним з домашнім насильством [32].

Департамент у межах повноважень також забезпечує:

- участь у плануванні роботи Офісу Генерального прокурора, своєчасне, повне і якісне виконання запланованих заходів;

- підготовку матеріалів на розгляд нарад, організацію та контроль за реалізацією прийнятих рішень, а також виконання завдань і доручень керівництва Офісу Генерального прокурора;

- проведення перевірок в обласних прокуратурах, надання практичної допомоги їх керівникам, контроль за усуненням виявлених недоліків;

- підготовку проєктів організаційно-розпорядчих документів Офісу Генерального прокурора, листів із зауваженнями, орієнтовного та інформаційного характеру з питань, що належать до компетенції Департаменту;
- особистий прийом громадян, розгляд і вирішення звернень та запитів, у тому числі народних депутатів України, а також скарг учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність слідчих і прокурорів, заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень;
- виконання вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- здійснення аналітичної та методичної роботи, участь у заходах щодо підвищення кваліфікації прокурорів, стажування працівників обласних прокуратур, підготовку методичних рекомендацій та інших документів методичного спрямування, ініціювання і проведення навчально-методичних заходів;
- участь у вивченні стану здійснення координаційної діяльності в обласних прокуратурах, внесення пропозицій щодо підвищення її ефективності;
- опрацювання проєктів законів та інших нормативно-правових актів, внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства;
- ведення первинного обліку роботи, формування статистичної звітності, своєчасне, повне та достовірне внесення відомостей про результати роботи до ЄРДР, інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури» (далі – ІАС «ОСОП»);
- підготовку інформацій до органів державної влади, матеріалів для висвітлення діяльності органів прокуратури у медіа та розміщення на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора;
- ведення діловодства, додержання режиму секретності, збереження матеріальних носіїв інформації з обмеженим доступом [32].

На регіональному рівні, у складі обласних прокуратур створені відділи захисту інтересів дітей та протидії насильству. Такий відділ є самостійним структурним підрозділом обласної прокуратури, підпорядкований першому

заступнику або заступнику керівника обласної прокуратури, згідно із розподілом обов'язків між керівництвом обласної прокуратури.

Відділ очолює начальник відділу, який має заступника. До складу відділу входять 3 прокурори та 2 головних спеціаліста на правах державних службовців.

Робота працівників відділу, залежно від покладених на них функцій, організовується за територіальним і функціональним (предметним) принципом.

Основними завданнями відділу є:

- організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення інших питань під час кримінального провадження та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини у сфері охорони дитинства, у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, а також у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпіла особа або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- організація та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, а також оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень зазначеної категорії;
- здійснення нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, у частині попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які їх вчинили та переходять від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутніх дітей;
- здійснення нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальному провадженні, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей;
- здійснення повноважень представництва в суді та при виконанні судових рішень у сфері охорони дитинства;

– упровадження інноваційних методів здійснення прокурором повноважень у кримінальному провадженні стосовно неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення або залучені до провадження як потерпілий або свідок, з урахуванням кращих міжнародних практик;

– вжиття заходів щодо забезпечення координації діяльності правоохоронних органів з протидії кримінальній протиправності серед неповнолітніх, кримінальних правопорушень стосовно дітей та у сфері охорони дитинства [32].

Основні напрями діяльності відділу:

– організаційне забезпечення діяльності органів прокуратури щодо представництва в суді та при виконанні судових рішень у сфері охорони дитинства;

– вивчення наявності підстав для представництва в судах у сфері охорони дитинства, підготовка позовів обласної прокуратури;

– організація та забезпечення участі у розгляді судами всіх інстанцій цивільних, адміністративних та господарських справ у сфері охорони дитинства за позовами обласної прокуратури, місцевих (окружних) прокуратур або тих, у які обласною, місцевими (окружними) прокуратурами ініційовано вступ;

– організація та забезпечення участі в розгляді судами по першій інстанції цивільних, адміністративних та господарських справ за позовами у сфері охорони дитинства (заявами, скаргами) прокурорів, інших учасників процесу у таких справах або у разі вступу прокурорів у ці справи;

– вивчення інформації, розміщеної в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які зачіпають інтереси держави у сфері охорони дитинства та постановлені без участі прокурора, визначення наявності підстав для вступу та їх оскарження в апеляційному або касаційному порядку;

– вивчення стану представницької діяльності щодо захисту інтересів держави у сфері охорони дитинства, вжиття заходів до усунення недоліків при підготовці місцевими (окружними) прокуратурами проектів позовів, заяв,

апеляційних скарг у цивільному, адміністративному та господарському судочинстві;

– здійснення методичного забезпечення представницької діяльності у сфері охорони дитинства, підготовка документів методичного спрямування у межах компетенції відділу;

– організаційне та методичне керівництво діяльністю місцевих (окружних) прокуратур з питань нагляду за додержанням законів органами правопорядку при провадженні досудового розслідування, процесуального керівництва ним та участі у судовому провадженні у кримінальних провадженнях про злочини;

– забезпечення роботи з координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальній протиправності у сфері охорони дитинства, у тому числі протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим неповнолітніми та стосовно них;

– ведення єдиної системи збору, обробки, зберігання та аналізу інформації щодо кримінальних правопорушень у сфері охорони дитинства та які безпосередньо стосуються прав та інтересів неповнолітніх, здійснення моніторингу відомостей ЄРДР про такі кримінальні правопорушення;

– контроль за ефективністю організації та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням місцевими (окружними) прокуратурами, підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях, у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також у кримінальних провадженнях у сфері охорони дитинства, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за додержанням законів при проведенні негласних та інших слідчих і розшукових дій органами правопорядку;

– за дорученням керівництва Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях, у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також у кримінальних провадженнях у сфері охорони дитинства;

– вивчення стану координаційної діяльності з питань, пов'язаних із насильством щодо дітей, а також у сфері охорони дитинства, додержання вимог законодавства у кримінальному провадженні, організації процесуального керівництва, практики підтримання прокурорами публічного обвинувачення, внесення пропозицій щодо підвищення ефективності цієї роботи;

– контроль за ефективністю організації процесуального керівництва досудовим розслідуванням місцевими (окружними) прокуратурами, підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо неповнолітньої особи, в тому числі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, з яких хоча б одна є неповнолітньою, а також щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за додержанням законів при проведенні негласних та інших слідчих і розшукових дій органами правопорядку;

– за дорученням керівництва Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами та особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

– забезпечення нагляду за додержанням Закону України «Про пробацію» при застосуванні досудової, наглядової та пенітенціарної пробації (у межах компетенції, визначеної наказами Генерального прокурора);

– організація нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей:

а) при поміщенні та триманні в ізоляторах тимчасового тримання, кімнатах для затриманих територіальних підрозділів ГУНП, слідчих ізоляторах, арештних домах;

в) у відділеннях психіатричних лікарень із звичайним, посиленним та суворим наглядом;

г) при притягненні неповнолітніх до адміністративної відповідальності та застосуванні до них заходів адміністративного впливу;

г) при конвоюванні (доставленні) органами Національної поліції України затриманих, взятих під варту та засуджених неповнолітніх, у тому числі спеціальним транспортом;

– здійснення нагляду за додержанням законів з питань організації виконання судових рішень у кримінальних провадженнях та інших примусових заходів Державною кримінально-виконавчою службою України, Національною поліцією України, Міністерством охорони здоров'я України, Державною міграційною службою України та іншими центральними органами виконавчої влади, підпорядкованими їм підприємствами, установами, організаціями щодо захисту прав дітей;

– вивчення стану координаційної діяльності щодо протидії дитячій кримінальній протиправності, додержання вимог законодавства у кримінальному провадженні, процесуального керівництва, підтримання обвинувачення, дотримання прав засуджених та ув'язнених неповнолітніх, виконання судових рішень, застосування заходів адміністративного впливу, внесення пропозицій щодо підвищення ефективності цієї роботи [32].

Така розгалужена система органів прокуратури з широкими повноваженнями, що здійснює державну політику протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей, створює передумови для її удосконалення, маневру ресурсами і засобами матеріально-технічного і фінансового забезпечення.

2.2. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей в умовах воєнного стану

Навіть в умовах повномасштабної війни ювенальні прокурори працюють заради захисту прав дітей, згідно з українським законодавством та сучасними міжнародними стандартами.

Під час війни кожна українська дитина зазнала та продовжує зазнавати порушення своїх законодавчих прав, закріплених в Конституції України та у міжнародно-правових актах. Зокрема, щодня порушуються такі основоположні права, як право на життя, здоров'я, право на розвиток особистості, право на освіту, право на проживання в сім'ї та інші.

Офіс Генерального прокурора сьогодні відіграє одну з провідних ролей у формуванні державної політики з питань захисту інтересів дітей, сприяючи впровадженню кращих міжнародних практик та вимог міжнародних актів і конвенцій.

Офіс Генерального прокурора та органи прокуратури здійснюють процесуальне керівництво у 2906 кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України, вчинених стосовно дітей та у сфері охорони дитинства.

Про підозру у скоєнні злочинів проти дітей вже повідомлено 35 військовослужбовцям РФ у 15 кримінальних провадженнях. Обвинувальні акти стосовно 30 осіб скеровано до суду, 11 осіб засуджено.

Згідно з офіційними даними ювенальних прокурорів, внаслідок повномасштабної агресії РФ загинуло 484 дитини, 992 – поранено. Понад 19500

дітей були примусово депортовані російськими окупантами. 371 з них вдалося повернути в Україну. Ці цифри не остаточні — вони не включають дані з тимчасово окупованих територій, також збір інформації та доказів ускладнений у місцях ведення активних бойових дій.

Завдяки зусиллям прокурорів захищено права та інтереси 8608 дітей, з яких більше половини постраждали від війни. До суду скеровано обвинувальні акти щодо вчинення 4033 злочинів проти дітей, засуджено 1613 осіб [31].

Зареєстровано 867 кримінальних проваджень, пов'язаних із злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Скеровано до суду 541 обвинувальний акт, вирoki отримали 240 осіб. Щодо понад 500 осіб внесені відомості до Єдиного реєстру засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи.

Також з метою захисту прав і свобод дітей у минулому та поточному роках до суду пред'явлено 858 позовів на суму понад 7,2 млрд. грн., з яких на даний час задоволено 635 позовів на суму понад 1,58 млрд. грн. Окрім цього, захищено державну та комунальну власність на суму 2,2 млрд. грн. [31]

Прокурори активно відслідковують і реагують на питання законності розпорядження органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування майном, землями навчальних, оздоровчих та інших закладів для дітей. За втручання прокурорів захищено та повернено землі освітнього призначення площею 4972 га.

Офіс Генерального прокурора спільно з профільними міністерствами, представниками провідних громадських організацій, міжнародними та національними експертами системно працює над удосконаленням захисту прав дитини в кримінальному процесі.

За підтримки Ради Європи та з урахуванням рекомендацій моніторингових звітів ОБСЄ і зауважень Комітету ООН з прав дитини розроблено Стандарти правосуддя, дружнього до дитини. Основні принципи, на яких вони ґрунтуються – це (рис. 2.2)

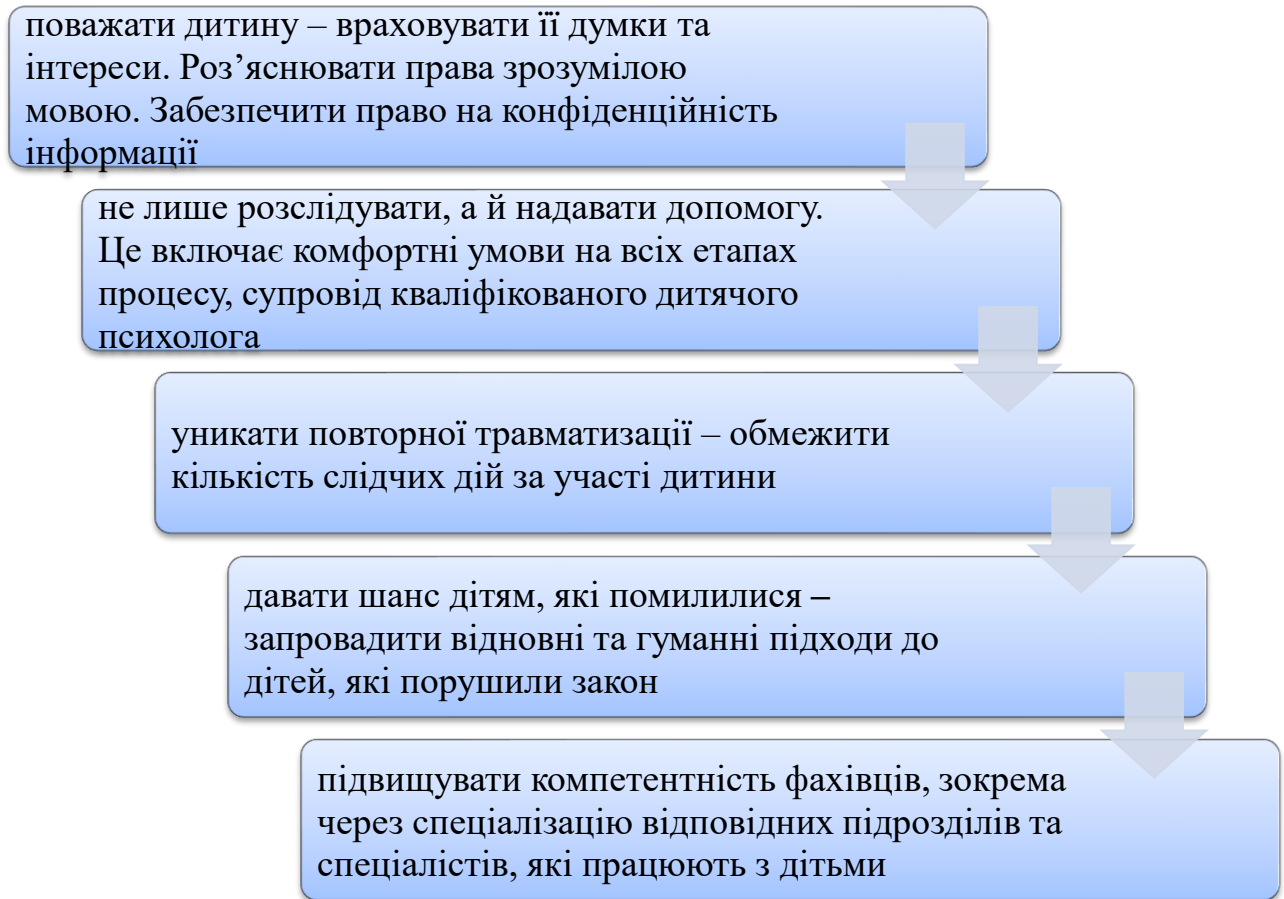

Рис. 2.2. Основні принципи стандартів правосуддя, дружнього до дитини

Надважливим елементом реалізації такої політики стало створення центрів захисту для дітей, які постраждали чи стали свідками злочинів. Заклади працюють за моделлю Барнахус (від barna hús – у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей»).

Центри передбачають створення в одному місці умов з надання комплексної медичної, психологічної, правової допомоги, соціального супроводу кваліфікованими спеціалістами. Також там враховані всі головні міжнародні практики із проведення слідчих дій із запобіганням можливої ретравматизації. Зокрема, допити проводяться лише один раз в окремій кімнаті навченими спеціалістами. За діями в іншій кімнаті для прослуховувань слідкують суддя, слідчий, прокурор, адвокати обвинуваченого і дитини.

Такий підхід захищає дитину під час проведення процесуальних дій та звільняє від необхідності участі в подальшому судовому засіданні.

Слід зауважити, що створення мультидисциплінарних команд в Україні саме по собі не є новелою українського законодавства. Так, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 01 червня 2021р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» затверджено Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження [39].

У Порядку суб'єктами виявлення та/або організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є органи державної влади, місцевого самоврядування, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інші заклади та установи, а також представники Національної поліції України, ДСНС, прокуратури, органів з питань пробації, інші загальні та спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства й насильства за ознакою статі, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в межах своїх повноважень.

Для організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, вказаним Порядком передбачено створення міждисциплінарних команд із числа названих вище суб'єктів для забезпечення допомоги кожній конкретній дитині, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

Крім того, у проекті Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», передбачено створення міждисциплінарних команд із питань соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, як одну з організаційних форм взаємодії суб'єктів юстиції щодо дітей. До повноважень зазначених мультидисциплінарних команд серед іншого відноситься розроблення та рекомендування для застосування уповноваженими суб'єктами юстиції щодо дітей заходів із захисту прав та інтересів дітей, потерпілих та свідків.

Наразі центри підтримки для дітей функціонують у 5 областях – Вінницькій, Миколаївській, Тернопільській, Чернівецькій, Житомирській та у м. Києві. Всі вони були відкриті у 2021-2022 рр. В цьому році планується відкриття ще у двох областях – Кіровоградській та Полтавській.

Учасниками програми відновлення для неповнолітніх, яких підозрюють у вчиненні злочину стали вже 542 дитини [32].

Також у межах співпраці Офісу Генпрокурора з дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та громадськими організаціями створено реєстр спеціально кваліфікованих психологів. Вони залучені до понад 200 слідчих дій у відповідних провадженнях.

У співпраці з Офісом Ради Європи проведено низку навчальних заходів для ювенальних прокурорів, спрямованих на впровадження найкращих міжнародних стандартів захисту прав і свобод дітей у кримінальному провадженні.

Однією із найуразливіших груп в умовах війни є діти, зокрема не тільки діти-ВПО, діти-біженців, діти, що перебувають на окупованих територіях, на територіях активних бойових дій, так і діти, які проживають на відносно безпечних територіях. Тому важливо гарантувати безпеку дітей в умовах війни в Україні, а також забезпечити дитині такого захисту і піклування, із врахуванням найкращих інтересів дитини, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків чи інших законних представників.

В умовах воєнного стану діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сім'єю тощо. Воєнний стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

Обґрунтованим, з позиції захисту прав дитини та гарантування її найкращих інтересів, було надання можливості дітям із чотирнадцяти років звертатися самостійно з проханням зареєструвати їх як ВПО. В Україні задля гарантування здійснення прав дітей-ВПО впроваджуються різні інструменти,

які базуються на принципі найкращих інтересів дитини та мають на меті гарантувати безпеку та повагу до гідності дитини.

Питання безпеки дітей є одним із основних пріоритетів в умовах воєнного стану в Україні, саме для цього і для гарантування найкращих інтересів дитини держава взяла на себе за низкою міжнародних договорів ряд позитивних зобов'язань, зокрема забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків чи інших законних представників, і з цією метою держава повинна прийняти необхідне законодавство та вжити всіх відповідних адміністративних заходів. Крім того, саме на державу покладається зобов'язання забезпечувати, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду. В Україні на законодавчому рівні здійснено спробу закріпити поняття принципу найкращих інтересів дитини.

Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити. Більше того, задекларовано, що вказаний Закон встановлює основні засади державної політики у цій сфері, які ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. На доповнення положень Сімейного кодексу України, Закон України «Про охорону дитинства» встановлює, що тільки в інтересах дитини може прийматися рішення про розлучення дитини з сім'єю (ст. 14), про участь одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини (ч. 3 ст. 15), а також закріплені додаткові інструменти захисту інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (ст. 23-1) [45].

Враховуючи воєнні дії питання значення принципу найкращих інтересів дитини набуває особливої актуальності. З офіційної преси повідомляється про факти зникнення дітей без батьківського піклування та навіть незаконного їх вивезення до держави-агресора. Безперечно вказані злочини не тільки офіційно засуджуються міжнародною спільнотою, але отримують належну правову кваліфікацію.

В умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, воз'єднання із сімєю тощо. Воєнний стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

На разі відбулося часткове спрощення процедури реєстрації народження дитини. Батьки дитини, народженої на окупованих територіях чи в укриттях, можуть звернутися до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану України і подати або медичне свідоцтво про народження, або прирівняну до нього довідку, складену медичним працівником, яка оформляється на кожний випадок народження дитини і може бути складена без печатки.

Позитивним є і відсутність у наказі Міністерства охорони здоров'я часових рамок, тобто жінка може звернутися до медичного працівника за довідкою у той час, коли перебуватиме у безпеці з дитиною. В умовах евакуації дітей саме на державу покладаються обов'язки по їх безпеці, належному догляді, створенні умов для воз'єднання з сім'єю. В рамках гарантування принципу найкращих інтересів дитини абсолютно вірним було прийнято на урядовому рівні рішення щодо можливості тимчасового влаштування дітей без піклування батьків на період воєнного стану до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу.

Водночас, не відповідатиме найкращим інтересам дитини в умовах війни спрощення процедури усиновлення. Оскільки військові дії не дозволяють здійснити належну перевірку щодо дітей, які могли втратити батьків, а можливо такі батьки чи рідні виявляться живими. Крім того, можливі і

зловживання окремими матерями своїми правами і вивезення ними дітей за межі України без згоди батька дитини.

В інтересах дітей та для гарантування безпеки було надано право жінкам виїздити в умовах військового стану закордон без нотаріально посвідченої згоди батька на виїзд та на підставі національного паспорту (для матерів) та свідоцтв про народження (для дітей). Вочевидь по завершенню війни, такі матері та діти повинні повернутися в Україну, у випадку відмови та відсутності згоди батька на перебування дітей за межами держави, можна говорити про порушення батьківських прав.

Враховуючи практику ЄСПЛ, інтереси дітей можуть переважати інтереси батьків. Якщо війна буде затяжною, дитина проживе на нову місці значну кількість часу і звикне до нових умов проживання, навчання, набуде соціальних зв'язків, то після війни, якщо мати дитини не захоче повертатися в Україну та з цього питання виникне спір із батьком дитини, то суд може прийняти рішення про неповернення дитини. При цьому, в аргументації буде саме враховуватися принцип найкращих інтересів дитини.

Доволі важливим та необхідним з позиції захисту прав дитини та гарантування її найкращих інтересів було надано можливість дітям із 14 років звертатися самостійно за реєстрацією їх як ВПО, а у випадку коли малолітня дитина прибула до приймаючої громад без батьків [22, с. 107].

Таким чином, в Україні в умовах воєнного стану, для гарантування здійснення прав дітей впроваджуються різні інструменти, які базуються на принципі найкращих інтересів дитини та мають на меті гарантувати безпеку та повагу до гідності дитини. Важливим після повномасштабного вторгнення стало не тільки посилення заходів щодо нагляду за дітьми, які залишилися без батьківського піклування з боку держави, але і спрощення реєстраційних процедур (як і самого факту народження, так і можливості дитини з 14 років самостійно зареєструвати себе як ВПО). Водночас, невирішеною проблемою є повернення примусово вивезених дітей державою-агресором.

2.3. Особливості розслідування прокуратурою злочинів проти дітей, що вчинені в умовах російсько-української війни

Діти – особливо вразлива категорія населення, вікова група найвищого ризику бідності, соціальної ізоляції, яка виступає основним суб'єктом та об'єктом системної дискримінації, яка особливо посилюється в умовах збройних конфліктів. В умовах війни діти страждають абсолютно непропорційно, їхні страждання різноманітні. Як наголошується в Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25.05.2000 року), враховуючи пагубний і широкомасштабний вплив збройних конфліктів на дітей, їхні довгострокові наслідки, права дітей потребують особливого захисту, держави повинні намагатися забезпечувати постійне покращення становища дітей без жодного розрізнення, їхній розвиток та освіту в умовах миру та безпеки. Збройні конфлікти негативно впливають на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан.

В умовах війни держава функціонує в особливих умовах, долаючи нові загрози, пристосовуючись до нових викликів, серед яких – необхідність забезпечення прав цивільного населення та його найбільш вразливих категорій. Серед проблем системи забезпечення безпеки дитини, захисту її прав та інтересів, які загостилися внаслідок російської агресії, можна виділити, по-перше, базування її на підході до дитини як до об'єкта впливу, без урахування того, що дитина повинна бути суб'єктом відносин, по-друге, прогалини в правовому захисті прав дітей, особливо неузгодженість між собою або відсутність спеціальних норм в національному законодавстві щодо надання спеціального захисту прав дітей під час збройних конфліктів, невідповідність їх міжнародним стандартам захисту прав дітей, «декларативність» законодавчих норм.

Війни, низький рівень правової свідомості, а також відсутність доступу до правової допомоги завжди створюють передумови для порушення прав людини і громадянина, а особливо тих членів нашого суспільства, які не можуть у повній мірі відстоювати свої свободи, тобто дітей. В Україні ситуація ускладнюється тим, що багато дітей з початку повномасштабного вторгнення були вивезені за межі країни і мета осіб, які сприяли їх переміщенню через державний кордон, не завжди була благою.

Крім того, не будемо забувати й про тимчасово окуповані території куди сьогодні не має доступу наша правоохоронна і судова система, що також сприяє вчиненню злочинів пов'язаних з порушенням статевої свободи та недоторканості.

У ст. 38 Конвенції ООН про права дитини 1989 року визначено, що Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [66].

У ст. 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року вказується, що особи, які перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід

ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Окремого осмислення потребує проблема кваліфікації діянь за порушення законів і звичаїв війни в частині посягання на права дітей. Так, ч. 1 ст. 438 КК України встановлює відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій.

Особливу увагу слід звернути на зґвалтування, сексуальне рабство та насильство по відношенню до дітей, як злочини проти людяності та воєнні злочини, що згідно з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду повинні мати певні ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторін злочину.

При цьому необхідно довести:

- об'єктивну сторону злочину – ця поведінка була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення;

- суб'єктивну сторону злочину – умисел винної особи, а також усвідомлення наявності збройного конфлікту і того, що його діяння були частиною цього нападу, спрямованого проти цивільного населення.

Вкрай важливим є питання встановлення кола потерпілих дітей. Потерпілі можуть бути прямими й непрямими. До прямих потерпілих належать:

- потерпілі від нападів (в тому числі від вбивств, замахів на вбивство, діти, жінки та чоловіки, які зазнали сексуального насильства, потерпілі від переслідувань, примусово переміщені особи);

- діти-солдати, а також діти, які народилися внаслідок зґвалтування та сексуального насильства, сексуального рабства [58, с. 65].

До непрямих потерпілих належать: члени сімей прямих потерпілих, зокрема ті, які мали особистісний тісний зв'язок з прямим потерпілим, що може включати: неодружені пари, діти, які народжені поза шлюбом. Крім того, до непрямих потерпілих належать ті, хто були свідками злочинів, які вчинялися стосовно прямих потерпілих.

Здійснюючи збір доказів у провадженнях щодо насильства по відношенню до дітей, пов'язаного із війною, слід враховувати перепони, які можуть стати на заваді під час (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Особливості розслідування прокуратурою злочинів проти дітей в умовах російсько-української війни

Слід підкреслити, що від злагодженої роботи усіх складових державного механізму залежить ефективність розслідування вказаних злочинів щодо дітей.

Здійсненню ефективного досудового розслідування у наведеній категорії проваджень сприяють чинні в Україні державні та недержавні інституції, які тримають бази даних, де накопичуються матеріали, що можуть стати

свідченнями насильства, скоєного в умовах збройного конфлікту. До таких, зокрема відносяться: портал «Українсько-російська війна: докази» Міністерства юстиції України; Департамент документування воєнних злочинів Української Гельсінської спілки з прав людини; ГО «Докудейз» (архів війни) тощо.

Беручи участь у провадженнях вказаної категорії, доречним буде врахування рекомендацій Глобального кодексу поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне насильство в умовах конфлікту.

Таким чином, з точки зору міжнародного права, насильство щодо дітей охоплюється поняттям «порушення законів та звичаїв війни» і може бути кваліфіковано за ст. 438 КК України з обов'язковим врахуванням положень міжнародного гуманітарного права. Також важливо враховувати ті перепони, що можуть стати на заваді притягненню до відповідальності осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочинів зазначеної категорії.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ

3.1. Організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції: досвід зарубіжних країн

На сьогодні у світі відсутні єдині підходи до побудови моделі системи ювенальної юстиції. У кожній країні, де сформувалася ювенальна юстиція, наявні власна специфіка і форми організації діяльності, у межах яких співпрацюють та взаємодіють відповідні спеціалісти, зокрема й прокурори, вирішуючи питання забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів дітей. Вказане пояснюється тим, що в різних державах упродовж тривалого проміжку часу система ювенальної юстиції формувалася у конкретних історичних умовах, під впливом власних традицій, стану суспільної і правової свідомості, в межах національних правових систем та особливостей формування правосуддя у справах неповнолітніх тощо. Ці процеси відображено у відповідних законодавчих актах окремих зарубіжних країн.

Варто зауважити, що у деяких країнах світу правова основа розбудови системи захисту прав неповнолітніх почала формуватись ще до Другої світової війни: у Канаді Закон «Про неповнолітніх злочинців» був прийнятий ще в 1908 р. (The Juvenile Delinquents Act); у Німеччині закони «Про добробут юних осіб» (Gesetz für Jugendwohlfahrt) і «Про суд у справах неповнолітніх» (Jugendgerichtsgesetz) прийняті у 1922 та 1923 рр. відповідно; у Великобританії Закон «Про дітей і підлітків» (Children and Young Persons Act) – у 1933 р.; в США Федеральний закон «Про делінквентність дітей та підлітків» (The Federal Juvenile Delinquency Act) – у 1938 р., у Франції Ордонанс «Про правопорушення неповнолітніх» (Ordonnance relative à l'enfance délinquante) – в 1945 р.

Згодом перераховані закони зарубіжних держав зазнали суттєвих змін або в цілому були замінені більш сучасними, однак спеціальне законодавство про ювенальну юстицію збереглося.

На сьогодні спеціальні нормативно-правові акти, які визначають порядок функціонування системи ювенальної юстиції діють у багатьох зарубіжних країнах, зокрема: Грузії, Італійській Республіці, Канаді, Королівстві Іспанії, Республіці Північна Македонія, Республіці Казахстан, Французькій Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Республіці Польща, Королівстві Швеція та ін. [54, с. 149]

Правовим документом, що поклав початок розвитку ювенальної юстиції Республіки Казахстан, є затверджена Указом Президента Республіки Казахстан від 19 серпня 2011 р. № 646 Концепція системи ювенальної юстиції в Республіці Казахстан на 2009–2011 рр. Як випливає з її змісту, Концепція спрямована на розвиток спеціалізованого судочинства щодо неповнолітніх, а також вивчення і підготовку обґрунтувань для формування та розвитку інших спеціалізованих структур системи ювенальної юстиції. Ювенальна прокуратура входить у цю систему поряд з іншими спеціалізованими органами та службами, а саме: спеціалізовані суди у справах неповнолітніх (ювенальні суди), ювенальна адвокатура, ювенальні кримінально-виконавчі інспекції, соціальні психологи та регіональні органи із захисту прав дітей.

У рамках системи ювенальної юстиції здійснюються програми, проекти та заходи соціального, педагогічного, юридичного, психологічного й медичного характеру, спрямовані на профілактику і реабілітацію дітей.

Метою Кодексу ювенальної юстиції Грузії є захист «насушних» інтересів неповнолітніх, їх ресоціалізація та реабілітація при виникненні конфліктів із законом, захист прав неповнолітніх свідків і неповнолітніх жертв, профілактика вторинної або повторної віктимізації неповнолітніх жертв, профілактика рецидиву злочинів, а також захист громадського порядку при здійсненні правосуддя.

У Кодексі визначено особливості кримінальної та адміністративної відповідальності неповнолітніх, здійснення провадження в адміністративних правопорушеннях і кримінальному судочинстві за участю неповнолітніх, спеціальні правила приведення вироків у виконання та вжиття інших заходів.

Згідно зі ст. 3 Кодексу до осіб, які здійснюють процедуру виконання ювенального правосуддя, віднесено: суддю, прокурора, слідчого, поліцейського, адвоката, соціального працівника, медіатора, інспектора з нагляду за умовно засудженими, співробітників реабілітаційного центру та відповідного місця ув'язнення для неповнолітніх. Це особи, які пройшли спеціальне навчання в галузі ювенальної юстиції, а також компетентні посадові особи, що оформляють адміністративний протокол у разі вчинення адміністративних правопорушень.

Аналіз положень Кодексу дав змогу дійти такого висновку: прокурор, що спеціалізується у сфері ювенальної юстиції, наділений виключними повноваженнями учасника процедури виконання ювенального правосуддя, який: вправі за бажанням поряд із законним представником неповнолітнього, психологом, жертвою від злочину брати участь у процесі медіації (п. 9 ст. 3); уповноважений на етапі розслідування заборонити законному представнику неповнолітнього свідка брати участь у процесуальній діяльності у випадках, визначених Кодексом (ст. 23); за пропозицією прокурора суддя має право прийняти постанову про застосування заходів безпеки до неповнолітнього свідка (ст. 24) тощо [8].

Сучасний інститут ювенальної юстиції в Італійській Республіці включає в себе ювенальні суди, прокуратуру, судові соціальні служби і пенітенціарні установи. Всі ці інститути підвідомчі Міністерству юстиції та тісно співпрацюють з іншими організаціями, які здійснюють діяльність у цій сфері: з поліцією, муніципальними соціальними службами, волонтерськими службами.

Зауважимо, що прокурори в Італійській Республіці функціонують при судах (генеральні прокурори – при касаційному й апеляційному судах, республіканські – при трибуналах). Вони підтримують обвинувачення в суді, а

республіканські прокурори беруть участь у розслідуванні злочинів. Представники прокуратури також виступають в судах у цивільних справах, особливо коли це стосується неповнолітніх (наприклад, у спорах щодо дітей, призначення опіки та піклування).

Інформація про злочин, учинений неповнолітнім надходить у прокуратуру від громадян, поліції і муніципальних соціальних служб. Судове розслідування ініціюється прокурором. В Італії прокурори під час попереднього розслідування або попереднього слухання справи найчастіше направляють справи неповнолітніх у Центри з примирення, посилаючись на статтю Кодексу про оцінку особистості неповнолітнього. За замовленням прокурора вони проводять «попереднє розслідування» та вивчають сім'ю неповнолітнього, його найближче оточення і друзів. Дійшовши висновку, що протиправне діяння підлітка є «незначним», прокурор уповноважений на прийняття рішення про його помилування або припинення справи.

При філіях Республіканських прокуратур створюються спеціальні картотеки, до яких вноситься інформація про всіх неповнолітніх осіб, які вчинили злочини.

Цікавим є приклад Королівства Швеція, де діють так звані ювенальні прокурори. У прокуратурі Стокгольма працюють три ювенальні прокурори, які представляють державне обвинувачення у кримінальному процесі в справах неповнолітніх. У провадженні кожного із них перебуває від двох до трьох тисяч справ на рік. У разі вчинення неповнолітнім дрібного правопорушення з ним спілкуються в поліцейському відділі (поліцейський, соціальний працівник), потім з його батьками бесіду проводить прокурор. Якщо неповнолітньому менше 18 років прокурор уповноважений звільнити його від кримінальної відповідальності. Упродовж двох тижнів прокурор повинен вирішити, чи є підстави для направлення справи до суду і підготувати відповідні матеріали.

Державна ювенальна політика Польщі відрізняється особливим ставленням до неповнолітніх злочинців, їх прав та свобод, про що свідчать

розвинені в цій республіці інститути відновного правосуддя, медіації, пробації тощо.

Велика увага приділяється оцінці ресурсів підлітка і організації навколо нього реабілітаційного простору. Ці положення покладено в основу польського ювенального судочинства. У багатьох випадках при незначних правопорушеннях до неповнолітнього застосовуються заходи, альтернативні кримінальному переслідуванню:

- догана;
- принесення вибачень;
- відшкодування шкоди;
- батьківський контроль з обов'язковим щомісячним звітом перед судом;
- спостереження соціальних служб;
- супровід куратором [14, с. 188].

Незалежно від того, в якому суді розглядається справа неповнолітнього правопорушника, при визначенні напрямів супроводу та призначенні покарання обов'язково враховуються обставини вчинення правопорушення, індивідуальні якості особистості підлітка і ступінь його зрілості.

Стосовно визначення ролі та місця прокурора у цій спеціалізованій системі правосуддя доцільно зазначити, що повноваження прокурора зводяться до підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за законністю при розгляді цивільних, адміністративних справ та прийняття інших рішень про позбавлення волі. Прокурори уповноважені оскаржувати в судах адміністративні рішення, взаємодіяти із різними державними і громадськими інституціями щодо запобігання злочинам та проступкам неповнолітніх.

Разом із тим можливості прокурора під час прийняття рішень щодо підлітка обмежені. Розслідування прокурор проводить лише за рішенням суду. Прокуратура залучається до розгляду справ, пов'язаних із неповнолітніми злочинцями тільки в тому випадку, якщо злочин підлітка так чи інакше був

пов'язаний зі злочином дорослих. Прокурор приймає рішення про те, в який суд передати справу на розгляд – сімейний чи кримінальний.

Сучасна ювенальна юстиція Федеративної Республіки Німеччина являє собою систему державних інституцій, які здійснюють правосуддя у справах, вчинених неповнолітніми та молодими людьми, й діяльність державних органів і громадських організацій, що проводять контроль за ресоціалізацією цих правопорушників, профілактику дитячої злочинності, а також соціальний захист сім'ї та прав дитини.

Завдання, які стоять перед ювенальною юстицією Федеративної Республіки Німеччина, здійснюються працівниками ювенальних судів, ювенальними прокурорами, працівниками правоохоронних органів, соціальних служб та неурядових організацій. До таких працівників законодавець висуває низку вимог, зокрема, щодо досвіду виховної роботи, обізнаності в педагогіці, підлітковій психології, соціології та кримінології.

Роль ювенального прокурора визначається його повноваженнями у сфері кримінального судочинства, в тому числі його участю у проведенні попереднього слідства в кримінальних справах щодо неповнолітнього, зібранні та переданні матеріалів стосовно неповнолітнього до суду. У подальшому прокурор виступає як обвинувач і висловлює власне бачення щодо заходів впливу, які можуть бути застосовані до неповнолітнього. Також прокурор уповноважений заявляти ювенальному судді письмові або усні клопотання про розгляд справи у межах спрощеного судочинства, якщо очікується, що суддя винесе рішення про призначення примусових заходів виховного характеру. Він може відмовитись від переслідування.

Система ювенальної юстиції Королівства Іспанія включає спеціально підготовлених ювенальних суддів, прокурорів, які проходять тривалий курс навчання у галузі прав неповнолітніх. Слід звернути увагу, що ювенальні прокурори наділені широким обсягом повноважень як у кримінальній, так і позакримінальній сферах.

Ювенальні прокурори уповноважені завершувати судові провадження без застосування санкцій до неповнолітнього через процедуру медіації або інші відновлювальні угоди.

Ювенальні прокурори відіграють важливу роль у забезпеченні прав і законних гарантій неповнолітніх, яких позбавлено волі. З метою здійснення нагляду за дотриманням прав неповнолітніх, які утримуються під вартою після засудження, вони здійснюють періодичні інспекції центрів утримання під вартою.

До того ж на прокурорів покладено широке коло повноважень щодо координації та співпраці з поліцією у процесі розслідування злочинів, учинених неповнолітніми. Вони мають право надавати їм вказівки, відправляти необхідні запити судмедекспертам у зв'язку зі смертю, травматизмом, можливими психічними розладами й інші.

Прокурори тісно співпрацюють із органами, на яких покладено функції щодо захисту прав дітей, позбавлених піклування або залишених без догляду. Прокурори мають право в інтересах дітей, позбавлених батьківського піклування або залишених дітей, звертатися до суду (у порядку ст. 174 Цивільного кодексу), коли порушуються їх основні права або коли дитина стала жертвою злочину та має право на компенсацію від злочину, а її законні представники не вживають відповідних заходів представницького характеру.

Модель організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції Канади також відрізняється від української. Серед її найбільш виразних особливостей у кримінально-правовій сфері можна відзначити те, що значна увага в канадській системі правосуддя щодо неповнолітніх приділяється профілактиці злочинів та реабілітації підлітків під час тримання під вартою і перебування в ізоляції [10].

Законодавство держави у цій сфері правовідносин декларує індивідуальний підхід у кожній кримінальній справі, що розглядається стосовно неповнолітнього. Також позитивним убачається законодавчо визначена можливість в окремих випадках виведення неповнолітнього

правопорушника із системи кримінальної юстиції та перенесення розв'язання правового конфлікту у позасудову площину.

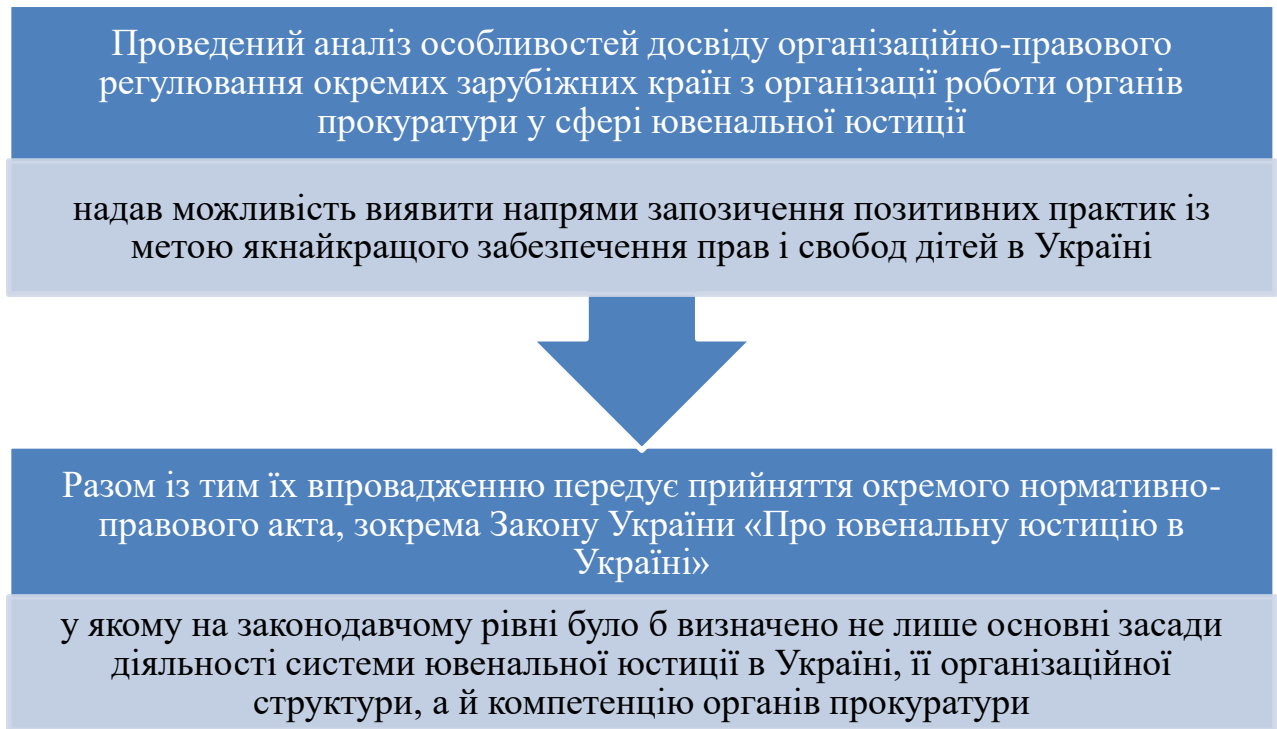

Рис. 3.1. Досвід зарубіжних країн в організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції

Важлива роль у захисті прав і законних інтересів дітей належить прокурорам, зокрема, під час вирішення питання про застосування позасудових санкцій та вибір громадських організацій, до яких може бути направлено неповнолітніх правопорушників з метою проходження реабілітаційної та профілактичної програми.

3.2. Перспективні напрями розвитку ювенальної юстиції в діяльності прокуратури в Україні

Правопорушення серед неповнолітніх та пов'язані з ними інші негативні явища у дитячому середовищі набули характеру соціального явища в Україні. Так, тільки за 2022 рік з-поміж усіх кримінальних проваджень, які перебували в

судах першої інстанції, 3% – а це 6377 справ – були щодо неповнолітніх. І лише 11 осіб було виправдано. Натомість більше 2,2 тисяч дітей засуджено.

Наразі в нашій державі неповнолітні, які вчинили правопорушення, можуть отримати послуги, спрямовані переважно на виправлення вже сформованої протиправної поведінки, а не на подолання факторів, що її зумовили:

- негативне оточуюче середовище;
- бажання до самореалізації та утвердження авторитету серед однолітків;
- недостатній рівень виховання та правової освіти;
- відсутність розуміння наслідків своїх вчинків, а також відсутність доступних програм організації дозвілля [5, с. 49].

Гострою також є проблема відсутності альтернативних кримінальному провадженню та судовому розгляду механізмів реагування на правопорушення дітей. Чинному законодавству України не вистачає системних норм щодо роботи з дітьми у конфлікті з законом, яка би базувалася на концепції відновного правосуддя, створення умов для швидкої реінтеграції неповнолітньої особи до суспільства, а також щодо ефективної діяльності усіх суб'єктів юстиції стосовно дітей із запобігання перебуванню дитини у групі ризику та правопорушенням у дитячому середовищі.

Діяльність прокуратури у сфері ювенальної юстиції щодо неповнолітніх має передбачати здійснення таких заходів (рис. 3.2):

- 1) удосконалення превентивної та профілактичної роботи шляхом:
 - підвищення ролі сім'ї та громадськості у процесі виховання дітей шляхом надання правової, консультативної й іншої інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей;
 - організації проведення низки комплексних освітніх заходів, спрямованих на підвищення професійних знань спеціалістів, які працюють з дітьми, стимулювання державою розвитку волонтерських програм;

Рис. 3.2. Напрями удосконалення діяльності прокуратури України у сфері ювенальної юстиції

- запровадження інноваційних, сформованих на основі відновного та проактивного підходів методів та форм роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень;
- забезпечення відкритості та доступності широкій громадськості інформації про принципи, норми та правила, на яких ґрунтується законодавство про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх;
- удосконалення моніторингу стану дитячої злочинності та додержання прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом;

- створення належних умов для життя, забезпечення необхідної медичної допомоги у приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторах, спеціальних виховних установах;

- визначення механізмів взаємодії у сфері кримінальної юстиції державних органів;

- гарантування соціального патронажу неповнолітніх, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах та закладах соціальної реабілітації або звільнені з них;

2) забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку шляхом:

- забезпечення доступу неповнолітніх до безоплатної правничої допомоги;

- підготовки працівників органів внутрішніх справ, суддів, прокурорів, адвокатів, працівників органів опіки і піклування з питань здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх;

- запровадження спеціалізації суддів з розгляду судових справ щодо неповнолітніх;

- надання судам рекомендацій щодо призначення оптимальних заходів впливу (виховного та профілактичного характеру) до неповнолітніх, які вчинили правопорушення;

- створення центрів екстреної допомоги, які працюватимуть у цілодобовому режимі, із залученням адвокатів та соціальних працівників; [12, с. 129]

3) сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом:

- упровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника;

- сприяння формуванню у неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення до взяття ним на себе відповідальності за заподіяну шкоду, а також до позитивних змін у його поведінці;

- залучення громадськості до розв'язання конфлікту в разі активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, примиренні та розробленні угод про відшкодування завданої правопорушником шкоди;

4) створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ре соціалізації шляхом:

- розроблення корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм; розроблення і впровадження в систему реабілітації заходів виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру;

- сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти;

- надання соціально-психологічної підтримки неповнолітнім правопорушникам та їх сім'ям;

- залучення неповнолітніх правопорушників до суспільно корисної праці.

- надання правової, консультативної й іншої інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей;

- організації проведення низки комплексних освітніх заходів, спрямованих на підвищення професійних знань спеціалістів, які працюють з дітьми, стимулювання державою розвитку волонтерських програм;

- запровадження інноваційних, сформованих на основі відновного та проактивного підходів методів та форм роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень;
 - забезпечення відкритості та доступності широкій громадськості інформації про принципи, норми та правила, на яких ґрунтується законодавство про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх;
 - удосконалення моніторингу стану дитячої злочинності та додержання прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом;
 - створення належних умов для життя, забезпечення необхідної медичної допомоги у приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів, спеціальних виховних установах;
 - визначення механізмів взаємодії у сфері кримінальної юстиції державних органів;
 - гарантування соціального патронажу неповнолітніх, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах та закладах соціальної реабілітації або звільнені з них [28];
- 5) забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку шляхом:
- забезпечення доступу неповнолітніх до безоплатної правничої допомоги;
 - підготовки працівників органів внутрішніх справ, суддів, прокурорів, адвокатів, працівників органів опіки і піклування з питань здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх;
 - запровадження спеціалізації суддів з розгляду судових справ щодо неповнолітніх;

- надання судам рекомендацій щодо призначення оптимальних заходів впливу (виховного та профілактичного характеру) до неповнолітніх, які вчинили правопорушення;

- створення центрів екстреної допомоги, які працюватимуть у цілодобовому режимі, із залученням адвокатів та соціальних працівників;

б) сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом:

- упровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника;

- сприяння формуванню у неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення до взяття ним на себе відповідальності за заподіяну шкоду, а також до позитивних змін у його поведінці;

- залучення громадськості до розв'язання конфлікту в разі активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, примиренні та розробленні угод про відшкодування завданої правопорушником шкоди;

7) створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом:

- розроблення корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм;

- розроблення і впровадження в систему реабілітації заходів виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру;

- сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких

неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти;

- надання соціально-психологічної підтримки неповнолітнім правопорушникам та їх сім'ям;
- залучення неповнолітніх правопорушників до суспільно корисної праці.

З метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх, наказом Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10 в Україні запроваджено Пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» («Відновне правосуддя») та затверджено Порядок реалізації цього Пілотного проекту [31].

Пілотний проект ґрунтується на відновних підходах у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини, вчинені неповнолітніми, і включає в себе скоординовану організацію ефективної комунікації між такими неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними кримінальних правопорушень з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Загальні переваги для сторін:

- відновлення прав сторін;
- зцілення від психологічних травм;
- досягнення справедливості;
- наявність діалогу між сторонами;
- спільне прийняття рішень;

Переваги для неповнолітніх правопорушників:

- відновлення соціальних зв'язків з суспільством;

- участь правопорушника у заходах з ресоціалізації (це можуть бути індивідуальні заняття і тренінги з психологом, спрямовані на формування у неповнолітнього відповідних навичок – подолання стресу, підвищення самооцінки, розширення світогляду, курси психологічної корекції, робота в психологічних групах, спортивні секції, індивідуальна робота з психологом. Такі заходи тривають від одного до чотирьох місяців, у середньому це два місяці);

- можливість окрім отримання більш м'якого покарання або звільнення від кримінальної відповідальності-впливу на ситуацію, відновлення почуття гідності та поваги до себе;

- профілактика правопорушень.

Переваги для потерпілих:

- відновити відчуття безпеки – знати, які кроки зроблено, щоб правопорушення не повторилося;

- швидко і більш реально отримати відшкодування нанесеної шкоди;

- впоратися з негативними емоціями й переживаннями, спричиненими правопорушенням, та бути почутим;

- отримати від неповнолітнього відповіді на питання, що стосуються правопорушення;

- зрозуміти, чи усвідомив правопорушник відповідальність за вчинене;

- розвинути почуття відповідальності у неповнолітнього і надати йому можливість для виправлення [31].

Умови застосування:

- наявність потерпілої сторони — фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

- вчинення неповнолітнього вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину;
- визнання неповнолітнього факту вчинення кримінального правопорушення;
- згода неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі відновлення.

Механізм застосування:

- прокурор інформує сторони кримінального провадження про можливість участі у Програмі відновлення та за згодою сторін направляє інформацію до регіонального центру з надання безоплатної вторинної правничої допомоги
 - для надання можливості сторонам кримінального провадження дійти згоди регіональний центр надання БВПД призначає спеціально навченого посередника з числа адвокатів, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, а також організовує проведення зустрічей між сторонами та посередником;
 - посередники проводять зустрічі зі сторонами для обговорення ситуації, що склалася, та врегулювання конфлікту, роз'яснюють сторонам наслідки участі у Програмі, надають їм можливість дійти згоди щодо умов угоди про застосування Програми. Такі посередники залучаються на підставі укладених договорів та доручення центру для проведення медіації
 - у разі досягнення згоди в процедурі медіації між сторонами кримінального провадження укладається відповідна угода про застосування Програми. З урахуванням виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, сторони констатують, що на час укладання угоди неповнолітній зобов'язується вжити заходів щодо повного відшкодування завданої шкоди та брати участь у рекомендованих органом пробації, іншими установами та організаціями заходах ресоціалізації .

– з урахуванням участі у програмі неповнолітнього – судом виноситься відповідне рішення по справі [24, с. 25].

Для досягнення зазначеної мети в межах штату органів прокуратури виділяється така спеціалізація, як ювенальні прокурори. До сфери відання ювенальних прокурорів відноситься робота не тільки з неповнолітніми, які знаходяться у конфлікті із законом, а також тих дітей, які постраждали від протиправних посягань.

3.3. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності ювенального прокурора

Для ефективного функціонування будь-якого правоохоронного органу та його підрозділів, важливе значення має законодавче забезпечення його роботи. В Законі України «Про прокуратуру» жодної згадки про ювенальних прокурорів немає. В той же час, організація діяльності прокурорів у сфері захисту прав дітей регулюється на галузевому рівні тільки наказом Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству».

Цей наказ визначає основні принципи роботи прокурорів в напрямку захисту інтересів дітей та протидії насильству(рис. 3.3).

Отримати інформацію про свої права діти можуть через відвідування офіційних сторінок та сайтів правоохоронних органів, де доцільно стисло подавати основну інформацію про обсяг прав неповнолітніх, про забезпечення цих прав на міжнародному та національному рівні, про можливість звернення до правоохоронних органів у випадку порушення прав дітей.

Ювенальні прокурори можуть відвідувати школи, дитячі садки та інші заклади освіти з метою проведення бесід із неповнолітніми про їхні права та про недопущення вчинення правопорушень, про наслідки вчинення правопорушень неповнолітніми. В цьому напрямку слід відмітити, що в Україні за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) реалізується

пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», до цього пілотного проєкту увійшли прокуратури шести областей нашої країни [49].

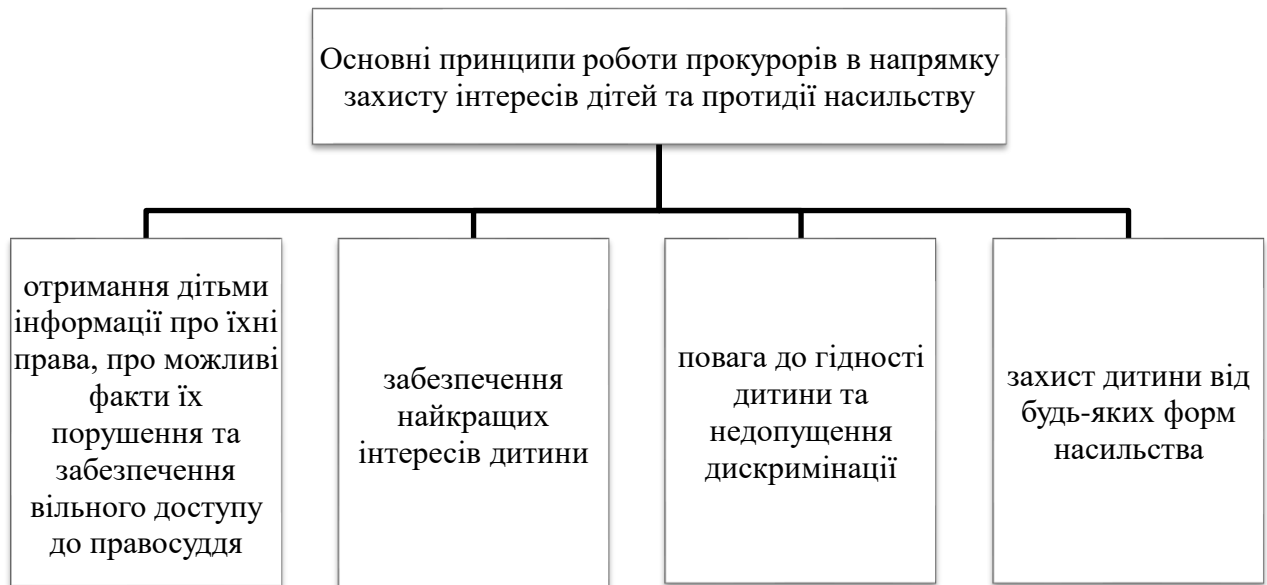

Рис. 3.3. Основні принципи роботи прокурорів в напрямку захисту інтересів дітей та протидії насильству

Другий принцип діяльності ювенальних прокурорів, визначений галузевим наказом Генерального прокурора – забезпечення найкращих інтересів дитини. В той же час, в законодавстві про прокуратуру відсутнє визначення, що саме слід розуміти під терміном «найкращі інтереси дитини». За визначенням, наведеним у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства», «забезпечення найкращих інтересів дитини» передбачає дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності, та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити.

Третій принцип передбачає повагу до гідності дитини та недопущення дискримінації. В загальному розумінні, дискримінація має місце, коли людина

зазнає певних обмежень у користуванні своїми правами чи свободами через своє походження, расу, релігію, мову, майновий стан тощо. В Конституції України передбачено, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Отже, завдання ювенального прокурора – не допустити дискримінацію дитини за будь-якою ознакою, а також вжити всіх можливих заходів для унеможливлення самої ситуації, за якої може статись дискримінація неповнолітнього.

Четвертий принцип закріплює захист дитини від будь-яких форм насильства. Найбільш розповсюдженими формами насильства щодо неповнолітніх є фізичне насильство, економічне, сексуальне насильство.

Працівники правоохоронних органів фіксують факти насильства з боку батьків, опікунів (піклувальників) чи інших осіб, які турбуються про дитину, зокрема, це насильство з боку вчителів, вихователів, тренерів спортивних секцій тощо. Прокурори повинні негайно реагувати на повідомлення про факти насильства щодо дітей, а у передбачених законом випадках, якщо має місце загроза життю та здоров'ю дитини, можливе вилучення дитини від батьків та притягнення батьків до відповідальності.

В той же час, потребують законодавчого закріплення вимоги до ювенального прокурора. В наказі Генерального прокурора зазначено лише те, що виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству слід доручати прокурорам, які мають високі моральні, ділові та професійні якості (ювенальні прокурори), крім того, закріплено обов'язок ювенальних прокурорів проходити у найкоротший строк навчання за спеціалізацією в Тренінговому центрі прокурорів України або його регіональних відділеннях з отриманням документа про проходження спеціального навчання [50].

Вважаємо необхідним детальне розроблення вимог до ювенальних прокурорів. Зокрема, по аналогії із суддями, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, доцільно визначити мінімальний стаж роботи для виконання повноважень ювенального прокурора.

Можна запропонувати таку дефініцію: «ювенальним прокурором може бути прокурор зі стажем роботи на посаді прокурора не менше 5 років, високими моральними, діловими та професійними якостями. У разі відсутності в прокуратурі прокурора з необхідним стажем роботи, ювенальним прокурором може бути призначено прокурора із найбільшим стажем роботи на посаді прокурора».

Такі вимоги обумовлені тим, що неповнолітні особи через рівень свого фізичного та інтелектуального розвитку, психічної вразливості, потребують особливо уважного ставлення з боку працівників правоохоронних органів. Наявність досвіду роботи в прокуратурі та високі морально-ділові і професійні якості будуть слугувати певною гарантією, що прокурори під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням, під час підтримання публічного обвинувачення в суді та реалізації інших функцій прокуратури, будуть орієнтуватись в першу чергу на необхідність захисту дітей від неправомірних посягань, забезпеченню їх найкращих інтересів.

У випадку, якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення, при обґрунтуванні міри покарання під час підтримання публічного обвинувачення, прокурор обов'язково повинен враховувати, крім загальних засад покарання, обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, умови життя неповнолітнього, який вплив на нього мають дорослі особи, в тому числі його батьки, рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього та інші фактори.

Доцільно рекомендувати прокурору ініціювати укладення угоди про визнання винуватості із неповнолітнім, якщо є така можливість. Проте, слід враховувати, що угода про визнання винуватості із неповнолітнім повинна укладатись виключно за участі захисника та законного представника неповнолітнього, оскільки це слугує додатковою гарантією дотримання всіх прав та законних інтересів неповнолітнього.

Вагомим кроком на шляху до удосконалення організаційно-правового регулювання у сфері правосуддя, дружнього до дитини, стало створення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, яка

й розпочала розробку законопроекту «Про юстицію, дружню до дитини». Цим проектом Закону пропонується передбачити:

- принципи юстиції, дружньої до дитини;
- положення стосовно взаємодії суб'єктів юстиції щодо дітей;
- норми про поведження з дітьми, які вчинили правопорушення і потрапили до системи правосуддя, а також з дітьми, які є потерпілими або свідками і потребують застосування заходів соціальної реабілітації;
- альтернативні кримінальному провадженню та судовому розгляду механізми реагування на правопорушення дітей: медіація, застереження або покладення на дитину певних обов'язків, спрямованих на соціальну реабілітацію і запобігання повторному вчиненню правопорушень;
- ліквідацію загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації (їх функції щодо здійснення соціальної реабілітації дітей у контакті та конфлікті із законом покладатимуться на центри соціально-психологічної реабілітації дітей).

Разом із тим, слід розробити ще один законопроект, який передбачав би внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини. Він передбачатиме, зокрема, зміни щодо:

- презумпції невинуватості неповнолітніх;
- запровадження можливості застосування до неповнолітнього у віці від 16 до 18 років подальшого звільнення його від адміністративної відповідальності;
- заходів впливу до неповнолітнього та їх застосування;
- загальних правил накладання стягнення за адміністративне правопорушення;
- виокремлення порядку адміністративного затримання неповнолітнього;

- умисного невиконання батьками або особами, які їх замінюють, рішень суб'єктів юстиції;
- розширення переліку прав особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, зокрема, в частині користування безоплатною правовою допомогою у випадках, визначених Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;
- закріплення положень щодо обов'язкової участі захисника у справі про адміністративне правопорушення у разі притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності;
- надання повноважень прокурору щодо вирішення питання про можливість виведення неповнолітнього із кримінального провадження та вжиття щодо нього відновних заходів, здійснення контролю за виконанням угоди про виведення неповнолітнього із кримінального провадження;
- вдосконалення порядку здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми, зокрема, проведення допитів та інших слідчих (розшукових) дій [63, с. 96].

Застосування норм цих законопроектів допоможе максимально наблизити юстицію щодо дітей до міжнародних стандартів. Ми зможемо створити умови для забезпечення законності, обґрунтованості та ефективності кожного рішення щодо дитини у конфлікті з законом, а також захисту прав дітей-потерпілих та дітей-свідків. Крім того, створимо умови для запобігання правопорушенням у дитячому середовищі та вирішення питань процедур соціальної реабілітації та реінтеграції дитини до суспільства.

Таким чином, на ювенальних прокурорів покладено вкрай важливі завдання щодо захисту прав та інтересів неповнолітніх, які вчинили правопорушення або постраждали від неправомірних дій з боку інших осіб. Вимоги до ювенальних прокурорів потребують свого удосконалення та чіткої регламентації на рівні не тільки галузевих наказів Генерального прокурора, а й чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки і запропонувати такі рекомендації:

1. Ювенальна юстиція – це правова система, спрямована на захист прав дітей, яка має у своєму складі установи і організації, що здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, скоєні неповнолітніми.

У науковій літературі ювенальна юстиція розглядається в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні вона є комплексною системою судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

У вузькому розумінні поняття ювенальна охоплює категорію спеціалізованих суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів, які при виконанні своїх службових обов'язків уповноважені на здійснення захисту прав дітей у межах повноважень, визначених для них законом.

2. Визначення поняття ювенального прокурора в законодавстві відсутнє, проте сам термін згадується в наказах Офісу Генпрокурора, згідно з якими можна визначити, що ювенальний прокурор – це прокурор, діяльність якого спрямована на виконання функцій прокуратури у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, задля захисту інтересів дітей та протидії насильству.

Організація діяльності прокурорів у сфері захисту прав дітей регулюється на галузевому рівні і побудована основних принципах:

- отримання дітьми інформації про їхні права, про можливі факти їх порушення та забезпечення вільного доступу до правосуддя;
- забезпечення найкращих інтересів дитини;
- повага до гідності дитини та недопущення дискримінації;

– захист дитини від будь-яких форм насильства.

Така діяльність може здійснюватися у спеціально створених підрозділах Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур, керівниками та їх заступниками або прокурором, спеціально уповноваженим керівником на виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству.

3. Сьогодні повноваження ювенального прокурора розширено на відомчому рівні, що повинно забезпечити більш якісний захист прав і свобод дітей у межах визначених конституційних повноважень органів прокуратури. Однак, ці функції та повноваження ювенальних прокурорів, а також самі визначення цих термінів повинні бути закріплені законодавцем нормативно.

Проведене дослідження дозволило прийти до висновку, що ювенальна юстиція в цілому, і ювенальна прокуратура, зокрема, у нашій державі набувають все більш широкі обсяги щодо повноважень органів та установ та їх посадових осіб, які наділені функціями захисту прав дітей.

Однак, незважаючи на ці позитивні тенденції, проблемним залишається обмеження повноважень ювенального прокурора виключно на здійснення провадження стосовно неповнолітніх, а не у всіх видах правоохоронної діяльності у сфері ювенальної юстиції.

4. З метою вирішення питань організаційного забезпечення прокурорського реагування на порушення прав дітей у складі прокуратури створена чітка ієрархічна система уповноважених органів.

Реалізує державну політику протидії дитячій злочинності, захисту прав та інтересів дітей в діяльності органів прокуратури на загальнодержавному рівні Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора.

На регіональному рівні, у складі обласних прокуратур, створені відділи захисту інтересів дітей та протидії насильству.

Така розгалужена система органів прокуратури з широкими повноваженнями, що здійснює державну політику протидії дитячій

злочинності, захисту прав та інтересів дітей, створює передумови для її удосконалення, маневру ресурсами і засобами матеріально-технічного і фінансового забезпечення.

5. В Україні в умовах воєнного стану, для гарантування здійснення прав дітей впроваджуються різні інструменти, які базуються на принципі найкращих інтересів дитини та мають на меті гарантувати безпеку та повагу до гідності дитини. Важливим після повномасштабного вторгнення стало не тільки посилення заходів щодо нагляду за дітьми, які залишилися без батьківського піклування з боку держави, але і спрощення реєстраційних процедур (як і самого факту народження, так і можливості дитини з 14 років самостійно зареєструвати себе як ВПО). Водночас, невирішеною проблемою є повернення примусово вивезених дітей державою-агресором.

6. З точки зору міжнародного і вітчизняного права, насильство щодо дітей з боку російських агресорів, охоплюється поняттям «порушення законів та звичаїв війни» і може бути кваліфіковано за ст. 438 КК України з обов'язковим врахуванням положень міжнародного гуманітарного права. При проведенні розслідувань порушень прав дітей у умовах війни важливо враховувати ті перепони, що можуть стати на заваді притягненню до відповідальності осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочинів зазначеної категорії.

7. Проведений аналіз особливостей досвіду організаційно-правового регулювання окремих зарубіжних країн з організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції надав можливість виявити напрями запозичення позитивних практик із метою якнайкращого забезпечення прав і свобод дітей в Україні.

Важлива роль у захисті прав і законних інтересів дітей в демократичних країнах належить прокурорам під час вирішення питання про застосування позасудових санкцій та вибір громадських організацій, до яких може бути направлено неповнолітніх правопорушників з метою проходження реабілітаційної та профілактичної програми.

Разом із тим їх впровадженню передують прийняття окремого нормативно-правового акта, зокрема Закону України «Про ювенальну юстицію в Україні», у якому на законодавчому рівні було б визначено не лише основні засади діяльності системи ювенальної юстиції в Україні, її організаційної структури, а й компетенцію органів прокуратури.

8. Напрями удосконалення діяльності прокуратури України у сфері ювенальної юстиції повинні передбачати:

- удосконалення превентивної та профілактичної роботи;
- забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку;
- сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації;
- забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку;
- сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

9. Вагомим кроком на шляху до удосконалення організаційно-правового регулювання у сфері діяльності прокуратури, дружньої до дитини, стало би прийняття закону «Про юстицію, дружню до дитини».

Разом із тим, слід розробити ще один законопроект, який передбачав би внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення,

Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басиста І.В., Розкошинська С.О., Палійчук І.В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2017. № 4 (16). С. 143–152.
2. Беленько І. О. Карати чи виховувати? (з досвіду ювенальної юстиції Німеччини). *Проблеми права*. 2014. № 1 (44). С. 82–109.
3. Блага А. Б. Групова злочинність неповнолітніх: кримінологічний аналіз та основні тенденції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 70–76.
4. В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків. URL: [https:// www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduruoformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bezbatkiv.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduruoformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bezbatkiv.html) (дата звернення 25.12.2022).
5. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2 (8). С. 47–57.
6. Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту від 13 квіт. 2022 р. URL: <http://surl.li/pgkek>
7. Голосніченко Д. І. Прокурорський нагляд: питання історії та сучасного зарубіжного досвіду. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 2(14). С. 80–85.
8. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytsiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/> (дата звернення: 20.12.2023).

9. Діти війни: державний портал. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 26.12.2023).
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серп. 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 черв. 1977 р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text)
11. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-vumovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 25.12.2023).
12. Дюдя О. Актуальні аспекти функціонування ювенальної юстиції в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1(34). С. 126–131.
13. Іванова О. Л. Історичний аспект виникнення та розвитку відповідальності за статеві злочини щодо неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 90. С. 64–70.
14. Кісліцина І. О. Актуальні питання діяльності ювенальних прокурорів в Україні. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 2. С. 187–191.
15. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
16. Конвенція про права дитини від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 22.12.2023).
17. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення: 22.12.2023).
18. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.12.2023).

20. Макосій Ю. Д. Міжнародно-правові стандарти організації та функціонування прокуратури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. 2021. Вип. 66. С. 257–260.

21. Макосій Ю. Д. Місце прокуратури в інституційному вимірі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 312–317.

22. Менджул М. В. Окремі аспекти гарантування здійснення прав дітей-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 106–109.

23. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються правосуддя в справах неповнолітніх («Пекінські правила») : Конвенція від 29 листоп. 1985 р. № 995_211. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/158593_158593 (дата звернення: 18.12.2023).

24. Мірошніченко В. І., Івановська А. М., Чудик-Білоусова Н. І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 20–33.

25. Національні особливості італійського правосуддя. URL:: <http://www.zakon.kz/4537640-nacionalnye-osobennosti-italjanskogo.html>

26. Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (Дата звернення: 02.01.2024).

27. Оверчук С.В. Розвиток ювенальної юстиції в Україні в контексті реалізації принципу спеціалізації судів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2 (10). С. 5–11.

28. Олійник О. Розвиток ювенальної юстиції в Україні. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-rozvitok-yuvenalnoi-yustitsii-v-ukraini>
29. Ольшанецький І. В. Конституційно-правові засади інституту ювенальної прокуратури в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2019. 223 с.
30. Ольшанецький І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. № 37. С. 47–52.
31. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>
32. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
33. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 верес. 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.12.2023).
34. Положення про Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора: Наказ Генерального прокурора від 14 верес. 2023 р. № 268. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti>
35. Попов Г. В. Особливості досудового розслідування злочинів проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 75. Ч. 2. С. 125–129.
36. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 22.05.2022).
37. Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора

від 14 лют. 2020 р. № 90. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/iord?_m=publications&_t=rec&id=262782 (дата звернення: 30.12.2023).

38. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 берез. 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.12.2023).

39. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 черв. 2021р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.12.2022).

40. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04 берез 2022 р. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0407282-22#Text> (дата звернення 25.12.2022).

41. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2011 р. № 1039-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80.#Text>

42. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.12.2023).

43. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.12.2023).

44. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

45. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

46. Про права дитини: Конвенція ООН від 20 листоп. 1989 р. (ратифіковано ВР України 27 лют. 1991 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 02.01.2024).

47. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.12.2023).

48. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 26.10.2023).

49. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратура України від 21 січ. 2019 р. № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

50. Реформування прокуратури України: інституційний аспект. Democracy reporting international. Аналітичний звіт 94: січень 2019 р. URL: <https://democracy-reporting.org/wp-content/uploads/2019/01/DRI-UA-BP-Prosecution-Institutional-Reform-1.pdf> (дата звернення 02.11.2023).

51. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення 02.11.2023).

52. Сенько В.В. Історичні аспекти становлення інституту захисту прав дитини у міжнародному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 479–482.

53. Структура Офісу Генерального прокурора: затверджено наказом Генерального прокурора від 2 груд. 2019 р. № 99-шц (із врахуванням змін, внесених наказами Генерального прокурора № 2шц-15шц від 06 черв. 2022 р.).

URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/struktura-struktura-ofisugeneralnogo-prokurora-zatverdzhena-nakazom-generalnogo-prokurora-vid21-12-2019-no-99-sh>

54. Сухонос В. В. Діяльність органів прокуратури по захисту прав і свобод дітей в умовах європейської інтеграції (погляд в майбутнє). *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 148–151.

55. Татарінов В., Татарінова А., Кривець О., Сябренко В. Ювенальна прокуратура: історичні та практичні аспекти діяльності. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Вип. 2 (65). С. 41–47.

56. Турлова Ю., Одуденко В. Організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції: досвід окремих зарубіжних країн. *Вісник Національної академії прокуратури України: Фахове видання: Проблеми сьогодення: теорія, практика, життя академії*. 2016. № 2. С. 102–108.

57. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 6–14.

58. Турченко О. Г., Пилипишина І. І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 64–69.

59. Устрицька Н. І., Дільна З. Ф. Ювенальна юстиція: окремі аспекти щодо її розуміння. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 63. С. 274–278.

60. Ювенальні прокурори: 219 дітей загинули в Україні через збройну агресію РФ : Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori219-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinuagresiyu-rf-2> (дата звернення: 03.12.2023).

61. Як допомогти дитині правильно – роз'яснення Мінсоцполітики: Міністерство соціальної політики України: вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21549.html> (дата звернення: 22.12.2023).

62. Answers to the questionnaire on principles of public prosecution as regards juvenile justice (Spain) URL:

http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/opinions/travaux/OP_5_Question_Espagne.pdf

63. Makosii Y. Constitutional and legal approaches to determining the place of prosecutor's office in the system of public authorities. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право.* 2022. Вип. 71. С. 95–98.

64. Mestitz A., Ghetti S., Cuiffo E., Mastropasqua I. Victim-offender Mediation with Juveniles in Italy (sept. 19–20, 2003, IRSIG-CNR, Bologna, Italy), In *Victim-Offender Mediation: Organization and Practice in the Juvenile Justice Systems* URL: www.giustizia.it/studierapporti/mediazione).

65. The History of juvenile justice. Part1. URL: <http://surl.li/pgkss> (дата звернення: 22.23.2023).

66. Ukraine study on the status of and opportunities for reparations for survivors of conflict-related sexual violence. May 2022. URL: <http://surl.li/pgkdo>.